

HISTORISCHE JEUGDROMANS IN VERTALING

Een onderzoek naar de vertaling van cultuurspecifieke
elementen in historische jeugdromans

Universiteit Utrecht

Hannalore Daudeij

Master Literair Vertalen

Begeleider: dr. Cees Koster

Tweede lezer: dr. Gys-Walt van Egdom

Augustus, 2022

Abstract

Over vertaalde kinderliteratuur wordt nog weleens gezegd dat vertalers teveel vrijheid nemen, onder andere in de vorm van vereenvoudigingen, inkortingen, aanvullingen en vernederlandsingen. Het doel van deze masterscriptie was om te onderzoeken of dergelijke aanpassingen ook worden aangetroffen in vertaalde jeugdliteratuur voor een doelpubliek tussen de twaalf en negentien jaar. Dit is gedaan door vast te stellen met welke vertaalstrategieën cultuurspecifieke elementen werden vertaald in een corpus van historische jeugdromans voor de leeftijdscategorieën 12-15 jaar en 15-19 jaar. Hoewel er een beperkte hoeveelheid data in het corpus werd aangetroffen, kon uit de aanwezige data worden afgeleid dat vertalers van historische jeugdromans een voorkeur hebben voor brontekstgerichte vertaalstrategieën als herhaling, leenvertaling en orthografische aanpassing. In de meeste gevallen werd ervoor gekozen om de connotatie met de vreemde cultuur te behouden. Voor sommige cultuurspecifieke elementen gold echter wel dat ook doeltaalgerichte strategieën als kernvertaling en naturalisering vaker werden toegepast. Opvallend was dat deze strategieën vaker voorkwamen in het corpus voor vijftien- tot negentienjarigen dan voor twaalf- tot vijftienjarigen. Op basis van de data kon hiervoor geen duidelijke reden worden aangewezen. Wel werden deze strategieën vooral toegepast om verwijzingen naar materieel-culturele of sociaal-culturele elementen te vertalen. De gekozen strategie zorgde in de meeste gevallen niet voor functieverhuizingen van het cultuurspecifieke element in de brontekst vergeleken met de doelttekst. De resultaten suggereren dat de vertalers van jeugdliteratuur belang hechten aan het behoud van cultuurspecifieke elementen in hun vertalingen, hoewel zij in mindere mate wel kiezen voor strategieën die een extra toelichting bieden of het culturele element neutraliseren. Op basis van het onderzochte corpus kunnen verder geen significante verschillen worden aangewezen tussen de vertaalstrategieën die werden gebruikt in de twee verschillende leeftijdscategorieën.

Inhoudsopgave

Inleiding	2
1. Theoretisch kader	5
1.1. Definities en kenmerken van kinder- en jeugdliteratuur	5
1.2 Ontwikkeling en kenmerken van de historische jeugdroman.....	8
1.3 De functie van de (historische) jeugdroman	13
1.4 Het vertalen van jeugdliteratuur	15
2. Operationalisering	19
2.1 Cultuurspecifieke elementen	19
2.2 Mogelijke vertaalstrategieën	22
3. Methode	26
3.1 Corpus.....	26
3.2 Dataverzameling en categorisering.....	28
4. Resultaten	31
4.1 Resultaten leeftijdscategorie 12-15 jaar	32
4.2 Resultaten leeftijdscategorie 15-19 jaar	36
4.3 Algemene observaties	41
5. Conclusie	47
Literatuurlijst	51
Literatuurlijst corpus	54
BIJLAGE A: Overzicht van corpus	55

Inleiding

Kinder- en jeugdliteratuur betreft een zeer divers onderzoeksgebied in de vertaalwetenschap, niet in het minst door de overvloed aan genres, maar ook vanwege de verscheidene leeftijdscategorieën die samenvallen onder de noemer 'kinder- en jeugdliteratuur'. Een terugkerende discussie in het veld is de vraag in hoeverre vertalers extra aanpassingen zouden moeten (of zelfs mogen) maken om vreemde of onbekende elementen toegankelijk te houden voor een jong leespubliek. Emer O'Sullivan (2005: 76) verwijst naar de paradox die ten grondslag ligt aan het vertalen van jeugdliteratuur; vertaalde literatuur biedt de mogelijkheid om de jeugdliteratuur van de doeltaal te verrijken en kinderen kennis te laten maken met vreemde culturen, maar tegelijkertijd worden die vreemde elementen juist weggewerkt vanwege het idee dat kinderen ze niet zullen begrijpen. Degene die zich verzetten tegen dit soort aanpassingen benadrukken dat de brontekst ook in kinderliteratuur gerespecteerd dient te worden. Kinderen zouden daarbij recht hebben op het origineel en kunnen profiteren van de kennismaking met het vreemde (Van Coillie, 1999: 36). Voorstanders benadrukken daarentegen het belang van leesbaarheid, herkenbaarheid en aantrekkelijkheid. Kinderen zouden daarbij van de tekst moeten kunnen genieten zonder dat zij steeds uit het verhaal worden gehaald door te veel onbekende elementen (Van Coillie, 1999: 36).

Wat de argumenten van de voor- en tegenstanders over dit soort aanpassingen ook zijn, de praktijk wijst uit dat vertalers wel degelijk meer vrijheid nemen bij het vertalen van kinderboeken ten opzichte van volwassenenliteratuur (Frank, 2007, p. 13). Deze vrijheid is bijvoorbeeld terug te vinden in vertalingen van cultuurspecifieke elementen. Zo merkt Gillian Lathey (2011: 202) op dat vertalers van kinderliteratuur en redacteuren een grotere neiging hebben om namen, munteenheden, etenswaren en zelfs locaties te naturaliseren. Volgens Zohar Shavit (1981) ligt de oorzaak hiervan bij de positie die kinderliteratuur inneemt in het literaire polysysteem. Zo stelt zij: "the translator of children's literature can permit himself great liberties regarding the text because of the peripheral position children's literature occupies in the polysystem" (1981: 171). Rita Ghesquière (2009) stelt dat deze schaduwpositie invloed heeft op de status van de auteur, op de kritieke bespreking van jeugdliteratuur en dus ook op de tekst zelf. Zij stelt: "De vrijheid die men zich toe-eigent bij jeugd- en kinderliteratuur om teksten te vereenvoudigen, te vernederlandsen, in te korten, aan te vullen, is onvoorstelbaar in de omgang met gecanoniseerde volwassenenliteratuur" (2009:21). Toch merkt O'Sullivan (2005) op dat de tendens om extra aanpassingen te doen voor kinderen steeds minder lijkt te worden.

In de discussies over en onderzoek naar de vrijheid die vertalers nemen bij het vertalen van kinder- en jeugdliteratuur wordt over het algemeen weinig nuance aangebracht wat betreft verschillende leeftijdscategorieën binnen deze literatuur. Volgens Jan Van Coillie (1999: 37) speelt

leeftijd echter wel degelijk een rol; hij geeft aan dat aanpassingen voor kinderen onder een jaar of tien doorgaans als meer verantwoord worden beschouwd omdat zij beperktere kennis van taal, de wereld en literatuur hebben. Hij merkt op dat jongere kinderen minder goed in staat zijn om betekenis uit de context af te leiden. Riitta Oittinen (2006: 42) geeft dan ook terecht aan dat het beeld dat volwassenen (in dit geval vertalers) van kinderen hebben een belangrijke factor is bij het vertalen van kinderboeken. De vertalers maken tijdens het vertalen inschattingen over het kennisniveau van het doelpubliek en op basis hiervan worden keuzes gemaakt om bepaalde elementen al dan niet te behouden, uit te leggen of misschien zelfs weg te laten. Hierbij is het van belang dat er een balans is tussen de aanpassingen van vreemde elementen op basis van het ingeschatte kennisniveau van het kind en het behoud van de vreemde elementen die juist kunnen bijdragen aan de verrijking van het kind (O'Sullivan, 2005: 76). Vertalers van volwassenliteratuur dienen uiteraard ook rekening te houden met factoren als leesbaarheid en toegankelijkheid van de tekst, maar het is geen vreemde gedachte dat het vertalen voor kinderen wellicht een andere aanpak vereist. Ik kaart bovenstaande discussie dan ook niet aan om een waardeoordeel te vellen over gekozen benadering van vertalers bij het vertalen van kinder- en jeugdliteratuur.

Wat mij wel interesseert is de vraag of de hierboven genoemde tendens ook aanwezig is in vertaalde jeugdliteratuur voor de leeftijdscategorie 10+. Van Coillie (1999: 37) stelt namelijk dat ook voor adolescenten aanpassingen voorkomen met betrekking tot de socioculturele context. De mate waarin dit plaatsvindt is echter een onderbelicht onderzoeksgebied. Het doel van dit onderzoek is dan ook om erachter te komen hoe vertalers van jeugdboeken omgaan met elementen die cultureel gemarkeerd zijn en of zij net als vertalers van kinderboeken meer vrijheid nemen om de socioculturele context aan te passen of de boeken juist meer benaderen als volwassenenliteratuur. De focus ligt hierbij dus op boeken geschreven voor jongeren/adolescenten. Daarbij houd ik voor het leeftijdsonderscheid de indeling van Joosen (2019) aan die tot deze groep alle twaalf- tot negentienjarigen rekt. Gezien de ontwikkelingen die jongeren in deze periode doormaken is het nuttig om deze groep verder op te delen in literatuur bedoeld voor de leeftijdsgroep van twaalf tot vijftien jaar en literatuur bedoeld voor de leeftijdsgroep van vijftien tot negentien jaar. Deze scheidslijn is uiteraard kunstmatig maar wordt ook aangehouden bij het indelen van jeugdboeken door uitgeverijen (in de vorm van een NUR-code) en door NBD Biblion (ten dienste van Nederlandse openbare bibliotheken) en dient daarom als geschikt uitgangspunt.

Concreet zal in deze scriptie worden onderzocht welke vertaalstrategieën vertalers hanteren wanneer zij cultuurspecifieke elementen tegenkomen in jeugdboeken voor jongeren van twaalf tot negentien jaar. Voor het doel van dit onderzoek zal daarbij specifiek worden gekeken naar historische jeugdboeken aangezien dit genre naar verwachting van nature veel culturele verwijzingen bevat vanwege de noodzaak om een voor lezers hoogstwaarschijnlijk onbekende historische context

tot leven te wekken. De vertaalstrategieën die vertalers hebben toegepast bij het vertalen van cultuurspecifieke elementen geven inzicht in de houding die vertalers hebben ingenomen ten opzichte van jeugdliteratuur en maken bijvoorbeeld ook inzichtelijk hoe zij de voorkennis van het doelpubliek hebben ingeschat. Er is voor gekozen om alleen recente Nederlandse vertalingen van historische jeugdromans uit het Engels te onderzoeken zodat de resultaten de heersende conventies rondom het vertalen van cultuurspecifieke elementen voor adolescenten kunnen aantonen. De hoofdvraag die daarbij zal worden beantwoord is:

Hoe benaderen Nederlandse vertalers de cultuurspecifieke elementen in hun vertalingen van Engelstalige historische jeugdliteratuur voor de leeftijden twaalf tot negentien jaar?

Gezien de mogelijkheid dat zich binnen deze leeftijdscategorie verschillen voordoen wat betreft vertaalstrategieën zijn hierbij de volgende twee deelvragen geformuleerd:

1. *Welke vertaalstrategieën zijn toegepast bij de vertaling van CSE's in historische romans in de leeftijdscategorie 12-15 jaar?*
2. *Welke vertaalstrategieën zijn toegepast bij de vertaling van CSE's in historische romans in de leeftijdscategorie 15-19 jaar?*

In het volgende hoofdstuk zal het theoretische kader worden beschreven op basis waarvan dit onderzoek is uitgevoerd. Hierin zullen verschillende begrippen zoals jeugdliteratuur en de historische roman worden gedefinieerd en zal dieper worden ingegaan op de eigenschappen en functies van (het vertalen van) jeugdliteratuur. Vervolgens zullen de cultuurspecifieke elementen en vertaalstrategieën in hoofdstuk twee geoperationaliseerd worden. In de methodesectie in hoofdstuk drie zal daarna uiteengezet worden hoe het corpus en de dataverzameling tot stand zijn gekomen, waarna de resultaten in hoofdstuk vier besproken zullen worden. In hoofdstuk vijf volgt de conclusie en worden suggesties voor vervolgonderzoek gedaan.

1. Theoretisch kader

In dit hoofdstuk zal de theoretische achtergrond van het vertalen van enerzijds (historische) jeugdfictie en anderzijds cultuurspecifieke elementen (CSE's) uiteen worden gezet, om op basis hiervan een methode te ontwikkelen waarmee de vraag kan worden beantwoord hoe Nederlandse vertalers CSE's benaderen in vertalingen voor verschillende leeftijdsgroepen binnen de jeugdliteratuur. Het theoretisch kader is daarbij opgedeeld in twee delen, waarbij het eerste deel meer literatuurwetenschappelijke van aard is en het tweede deel van vertaalwetenschappelijke aard. In de eerste helft ligt de focus op het definiëren van begrippen als jeugdliteratuur, young adult-literatuur en de historische roman en zal beschreven worden welke kenmerken aan deze vormen van literatuur ten grondslag liggen. Daarbij zal tevens aandacht worden besteed aan de manier waarop de historische jeugdroman zich heeft ontwikkeld en aan de functies die kinder- en jeugdboeken vervullen. In het tweede deel zal worden ingegaan op de vertaalproblematiek in kinder- en jeugdliteratuur, met name die van CSE's.

1.1. Definities en kenmerken van kinder- en jeugdliteratuur

Voordat ik inga op de definitie van jeugdliteratuur wil ik allereerst de termen jeugdliteratuur, kinderliteratuur en adolescentenliteratuur ophelderden aangezien deze termen vaak door elkaar worden gebruikt en het verschil niet altijd helder wordt aangegeven. Ik houd hierbij de terminologie van Ghesquière (2009) aan, die uitlegt dat de term jeugdliteratuur dient als overkoepelende term voor alles wat tot kinderboeken gerekend kan worden. Deze term omvat dan ook kinderliteratuur (boeken en teksten voor kinderen tot ongeveer 11 à 12 jaar) en adolescentenliteratuur (boeken en teksten voor een lezerspubliek van 15+). In enge betekenis kan jeugdliteratuur ook verwijzen naar literatuur voor een lezerspubliek van 11-15 jaar. Aangezien in dit onderzoek de term jeugdliteratuur in enge zin centraal staat, zal de term kinder- en jeugdliteratuur als overkoepelende term worden aangehouden om eventuele verwarring te voorkomen.

De termen kinder-, jeugd- en adolescentenliteratuur kunnen volgens Ghesquière op drie manieren worden ingevuld: "(a) literaire teksten geschreven door jongeren, (b) literaire teksten geschreven voor jongeren en (c) literaire teksten gelezen door jongeren" (2009: 9). Deze invulling zegt echter weinig over wat jeugdliteratuur nou tot jeugdliteratuur maakt en hier ligt precies de crux. Kinder- en jeugdliteratuur en dus ook jeugdliteratuur zijn termen die zich lastig laten definiëren. Dit komt doordat kinder- en jeugdliteratuur betrekking heeft op boeken in een breed spectrum van genres, geschreven voor uiteenlopende leeftijdsgroepen. Het is dan ook onmogelijk om een lijst met

kenmerken te geven die bepaalde boeken wel of niet kan uitsluiten van het label 'jeugdboek'. Karín Lesnik-Oberstein (1999) merkt op dat een definitie van kinder- en jeugdliteratuur berust op de doelmatigheid ervan: "it wants to be something in particular" (p. 15). Wel is het zo dat teksten die in eerste instantie voor volwassenen zijn geschreven hun weg kunnen vinden naar de kinder- en jeugdliteratuur en dat er ook teksten bestaan met een dubbel leespubliek die dus door zowel kinderen/jongeren als volwassenen worden gelezen (Lathey, 2011: 198). Kinder- en jeugdboeken worden dus niet enkel geschreven door schrijvers die kinderen als lezerspubliek voor ogen hebben. Lesnik-Oberstein concludeert dan ook dat kinder- en jeugdliteratuur in feite neerkomt op "books which are good for children, and most particularly good in terms of emotional and moral values" (1999: 16). Deze definitie is in de praktijk niet erg bruikbaar door het normatieve karakter ervan en doordat wat 'goed' is voor kinderen door iedereen anders ingevuld kan worden. Wel laat haar definitie een overeenkomst zien tussen kinder- en jeugdliteratuur en volwassenenliteratuur, namelijk dat de toekenning van het label 'literatuur' of 'jeugdliteratuur' niet zozeer samenhangt met inherente eigenschappen van het werk, maar met de socioculturele invloeden die bepalen dat iets als zodanig kan worden beschouwd. In het geval van kinder- en jeugdliteratuur bestaat die invloed met name uit volwassenen, zoals schrijvers, uitgevers, redacteurs, ouders en medewerkers bij onderwijsinstellingen. O'Sullivan (2005) stelt daarom dat doordat volwassenen degene zijn die bepalen wat kinderen te lezen krijgen, zij op die manier ook de heersende moraal, waarden en idealen op kinderen overbrengen. Zij spreekt in dit geval van asymmetrische communicatie (2005: 12) en in dit gegeven ligt volgens O'Sullivan (2010) het meest essentiële verschil tussen literatuur voor kinderen en voor volwassenen.

Uiteraard zijn er ook tekstuele/narratieve kenmerken die vaker in jeugdliteratuur voorkomen dan in literatuur voor volwassenen. Zo is het hoofdpersonage in de meeste kinder- en jeugdboeken een kind of jongere (Van Coillie, 1999: 27). Ook zijn er voor verschillende subgenres binnen de kinder- en jeugdliteratuur, zoals prentenboeken, wel degelijk duidelijke kenmerken aan te wijzen. Van Coillie (1999) geeft bovendien aan dat auteurs bewuste of onbewuste aanpassingen doen om een verhaal beter bij het leespubliek te laten aansluiten. Hij noemt bijvoorbeeld de complexiteit van opbouw, ruimte en tijd als een factor die het beoogde leespubliek kan weerspiegelen, waarbij geldt: hoe jonger het leespubliek, hoe minder complex. Dit kan ook gelden voor de stijl van kinder- en jeugdboeken, waarin bijvoorbeeld minder lange en ingewikkelde zinnen worden gebruikt. Toch kan niet worden gesteld dat alle kinder- en jeugdboeken per definitie 'makkelijk' zijn geschreven en Nikolajeva (2004: 167) merkt op dat de gedachte dat jeugdliteratuur slechts een 'simpele' literaire vorm betreft een vooroordeel is die niet overeenkomt met de feitelijke werkelijkheid. Dit geldt zowel voor literatuur gericht op een leespubliek onder de tien jaar, maar zeker voor literatuur die gericht is op tieners en adolescenten.

Aan deze laatste groep wil ik hier extra aandacht besteden gezien de recentelijke populariteit van young adult-literatuur in Nederland als overgewaaid fenomeen uit Amerika. Deze term is in 2009 in Nederland geïntroduceerd door de uitgeverij Lemniscaat en heeft sindsdien voet aan de grond gekregen. De term Young Adult is volgens Bea Ros (2010: 14) synoniem aan de adolescentenroman, hoewel young adult in Amerika een andere leeftijdsgroep lijkt aan te duiden dan in Nederland. Volgens Postema (2010) doelt deze term in Amerika op alle boeken voor lezers in de leeftijdsklasse 14-25 jaar. Michael Cart (2016: 140) legt deze ondergrens zelfs op 10 jaar, hoewel hij wel voorstelt om deze groep weer op te delen in 'teens', daarmee doelt hij op literatuur voor 12-18 jarigen, en 'young adult' of 'new adult' als term voor literatuur bedoelt voor 18-25 jarigen. Amy Pattee (2017: 219) geeft echter aan dat deze laatste leeftijdscategorie als 'new adult' aangeduid dient te worden. Zij erkent dat er overeenkomsten zijn tussen young adult en new adult boeken, namelijk dat het "coming-of-age-narratives" zijn, maar dat er een verschil is in het start- en eindpunt van de boeken geschreven voor deze groepen. Zo kan de hoofdpersoon in young adult romans nog amper als volwassene worden beschouwd aan het einde van het narratief, terwijl dit bij new adult literatuur wel het geval is (Pattee, 2017: 221). Het is dan ook de vraag of 'new adult' nog wel tot het domein jeugdliteratuur gerekend moet worden. Omdat dit type literatuur zo dicht tegen volwassenenliteratuur aanligt zal ik deze leeftijdscategorie (of dit genre) niet verder in beschouwing nemen tijdens dit onderzoek.

Ook Karen Coats (2010) heeft zich over het leeftijdsvraagstuk van young adult-literatuur gebogen. Zij besluit een young adult-roman niet op basis van de leeftijd van het doelpubliek maar op basis van inhoudelijke kenmerken te identificeren. Een boek met een "closed moral universe", dat wil zeggen een plot waarin het slechte wordt bestraft en het goede wordt beloond, dient volgens haar als jeugdboek te worden gezien, terwijl een boek waarin datzelfde morele universum in twijfel wordt getrokken duidelijk young adult is (Coats, 2010: 322). In lijn met deze argumentatie stelt Ros (2010) de vraag of young adult als genre of leeftijdscategorie moet worden beschouwd. Zij ziet dat de term in de praktijk op beide betrekking heeft. Aan de ene kant is het een marketinginstrument en een leeftijds aanduiding die betrekking heeft op de groep jongeren van grofweg 15+ (Ros, 2010: 13-14). Young adult romans zijn dan volgens Ros die boeken die ongeschikt zijn voor de doorsnee 12-15 jarige lezer doordat deze te moeilijk, heftig, of onherkenbaar zijn, maar ook de boeken uit de volwassenliteratuur die "toegankelijk, spannend en onderhoudend zijn" voor deze 15+ lezers (2010: 14).

Als genre kan young adult-literatuur volgens Ros worden gekenmerkt als boeken over jongeren, of "boeken die van jongeren zijn" (2010: 14). Qua thematiek, gelaagdheid, stijl en structuur bevindt deze literatuur zich tussen de jeugdliteratuur en literatuur voor volwassenen in; zowel de adolescenten- als de young adult-roman bevinden zich in een grensgebied (Ros, 2010: 15). In deze

boeken staat de ontwikkeling van jongere tot volwassene centraal, waarbij schrijvers gebruikmaken van 'volwassen' literaire middelen (Ros, 2010: 15). Makowska (2019: 192) merkt daarbij op dat deze literatuur vaak in een unieke stijl is geschreven waarbij bijvoorbeeld veel afwisseling van register plaatsvindt. Volgens Hopper is er sprake van "[l]ively, varied, and imaginative language that is grammatically correct while being neither patronizing and simplistic nor unnecessarily confusing through lexical density or complexity" (geciteerd in Nilsen et al., 2009: 18). Wat de meeste young adult-romans bovendien gemeen hebben is dat het hoofdpersonage tussen de elf en negentien jaar oud is en dat er veelal, maar niet altijd, sprake is van een ik-verteller (Falconer, 2010: Makowska, 2019). Net als voor jeugdliteratuur geldt echter dat er door de verscheidenheid aan genres, zoals fantasy, science fiction, realistische fictie, romantische verhalen, avonturenverhalen en detectives om er een paar te noemen, geen specifieke definitie is vast te stellen. Dat wil niet zeggen dat er helemaal geen overeenkomsten te vinden zijn tussen young adult-boeken. Zo geeft Marije Kok (2016) in haar masterscriptie een overzicht van veelvoorkomende kenmerken in YA-boeken wat betreft personage, stijl en onderwerp. Voor het doel van dit onderzoek zal ik hier verder niet uitgebreid op ingaan, aangezien voor dit onderzoek geldt dat de in het corpus opgenomen YA-boeken uit praktische overweging vooral op basis van leeftijdscategorie zijn geselecteerd in plaats van op genrekenmerken.

Wat bovenstaande bespreking van jeugdliteratuur en young adult-literatuur duidelijk maakt is dat de term jeugdliteratuur op zeer uiteenlopende teksten betrekking heeft en dat het daarom nuttig is om onderscheid te maken tussen de verschillende doelgroepen. Op basis van dit onderscheid kan beter worden gekeken naar de manier waarop vertalers inspelen op vertaalproblematiek voor verschillende leeftijdscategorieën. Voordat ik verder in zal gaan op deze problematiek zal ik echter eerst de ontwikkeling en kenmerken van de historische roman bespreken. Omdat de ontwikkeling van de historische jeugdroman nauw samenhangt met de ontwikkeling van jeugdliteratuur in Nederland zal ook hier aandacht aan worden besteed. Bovendien biedt een bespreking van de historische ontwikkeling van jeugdliteratuur een duidelijk beeld van de invloed die volwassenen en dus ook vertalers hebben gehad en nog steeds hebben op deze vorm van literatuur, maar ook hoe zij zich tot deze literatuur hebben verhouden door de tijd heen.

1.2 Ontwikkeling en kenmerken van de historische jeugdroman

De ontwikkeling van jeugdliteratuur in Nederland kent een rijke geschiedenis die onder meer inzichtelijk is gemaakt in twee monografieën, getiteld *De Hele Bibelebontseberg* (Heimeriks en van

Toorn, 1989) en *Het Land van Waan en Wijs: Geschiedenis van de Nederlandse jeugdliteratuur* (Ghesquière, Joosen en van Lierop-Debrauwer, 2014). Uit deze werken blijkt dat het ontstaan van jeugdliteratuur als op zichzelf staand genre binnen de boekenmarkt te herleiden is naar de tweede helft van de achttiende eeuw, met als oorzaak het vernieuwde denken over het kind, opvoeding en onderwijs tijdens de Verlichting (Ghesquière, Joosen & Van Lierop-Debrauwer, 2014: 23). Het was de periode waarin 'het kind' als het ware werd 'ontdekt' (Heimeriks en Van Toorn, 1989: 11). Dit betekent uiteraard niet dat kinderen voor die tijd nooit boeken lazen, maar het ontbrak aan een gerichte boekenmarkt voor kinderen (lesmateriaal daargelaten). Het nieuwe gedachtegoed dat tijdens de Verlichting ontstond, zorgde daarom voor de opkomst van nieuw leesmateriaal dat speciaal op kinderen was gericht (Ghesquière, Joosen & Van Lierop-Debrauwer, 2014: 23).

In Engeland deed zich in diezelfde periode een soortgelijk proces voor. Wel merkt Peter Hunt op dat de kinderboeken die in de achttiende eeuw verschenen een sterk didactische en moralistische inslag hadden (1999: 5). Het fenomeen kinder- en jeugdliteratuur zoals we dat vandaag de dag kennen is volgens hem dan ook iets dat zich pas in de negentiende eeuw heeft ontwikkeld (1999: 6). Hij stelt vast dat deze jeugdboeken "demonstrate very clearly those societies' concepts of childhood and its power-relationship to adults" (Hunt 1999: 6). In het Nederlandse taalgebied constateren Rita Ghesquière, Vanessa Joosen en Helma van Lierop-Debrauwer (2014) eenzelfde ontwikkeling. Zij gaan dieper in op de verschillende kindbeelden die vanaf de achttiende eeuw invloed hebben gehad op de Nederlandse jeugdliteratuur. Zo stond in de achttiende eeuw het verlichte kindbeeld centraal, waarin kinderen symbool stonden voor toekomst en vooruitgang en zo snel mogelijk volwassen moesten worden. Boeken dienden daarbij als opvoedingsmateriaal, wat de moralistische inslag van veel van deze boeken verklaart. In de negentiende eeuw vindt er een omslag plaats in het denken over kinderen dat wordt aangewakkerd door de ideeën van de Duitse pedagogen Johann Pestalozzi en Friedrich Fröbel. In hun romantische kindbeeld dient de kindertijd juist gekoesterd te worden. Er is aandacht voor de behoeften en emoties van het kind en fantasie en creativiteit worden aangemoedigd, hoewel dit niet gelijk tot de literatuur doordringt en jeugdboeken tot het eind van de negentiende eeuw ook sterk moralistisch bleven (Ghesquière et al., 2014: 25).

Deze twee kindbeelden komen aan het eind van de negentiende eeuw samen in het burgerlijke kindbeeld. Volgens Ghesquière et al. (2014) heerste de opvatting dat kinderen "zo lang mogelijk naïef en machteloos" moesten worden gehouden "onder het mom van bescherming" (p. 26). Het beeld van het 'fragiele kind' blijft in stand tot halverwege de twintigste eeuw, wat zich uit in de vermijding van bepaalde thema's in de jeugdliteratuur, zoals seksualiteit en zelfdoding. Aan het eind van deze eeuw vindt er echter een verschuiving plaats naar een geëmancipeerd kindbeeld waarin het 'autonome' en 'competente' kind centraal staat; er komt erkenning voor de zelfstandigheid die kinderen aan de dag leggen in bijvoorbeeld het oplossen van problemen en het

maken van besluiten en volwassenen erkennen een groter ethisch bewustzijn en een heldere kijk op het leven bij kinderen (Ghesquière et al. 2014: 43). Dit geëmancipeerde kindbeeld waarin het competente kind zich prima weet te redden en zeker niet terugschrikt voor moeilijke boeken houdt vandaag de dag nog steeds stand. Toch zijn ook sommige ideeën uit het verlichte en romantische kindbeeld nog steeds aan de orde. Uit het verlichte kindbeeld blijft het idee in stand dat “kinderen in grote mate onbepaald zijn, dat ze door volwassenen gevormd worden en dat ze symbool staan voor toekomst en vooruitgang” en uit het romantische kindbeeld dat “kinderen moreel superieur zijn aan volwassenen” en dat opgroeien als het ware neerkomt op een verlies van onschuld en speelsheid (Ghesquière et al., 2014: 54).

De heersende kindbeelden zoals hierboven genoemd zijn door de tijd hand in hand gegaan met het ontstaan of de opleving van genres. Sprookjes en fantasieverhalen namen bijvoorbeeld een belangrijke plek in op de jeugdboekenmarkt tijdens de Romantiek, maar in deze periode deed ook de historische roman haar intrede. Binnen het romantische kindbeeld begon aandacht voor het verleden een grote rol te spelen en onder meer het nationale verleden en de verheerlijking hiervan kwamen centraal te staan (Kamp et al., 2019). Bea Ros (2014) merkt op dat geschiedenis belangrijk was voor romantici aangezien “in het heden het verleden verborgen [ligt] en om het wezen van de mens te vatten moet de kunstenaar diens voorgeschiedenis openbaren” (p. 280). Zij stelt vast dat met name roemrijke periodes uit de Nederlandse geschiedenis populair zijn in historische jeugdboeken die in de periode verschijnen. Voor de Nederlandse jeugd kwam het genre vooral tot leven rond het midden van de negentiende eeuw (Ghesquière et al., 2014: 33).

De historische roman bloeide in eerste instantie echter op binnen de volwassenliteratuur na de publicatie van *Waverly* in 1814 van Sir Walter Scott, die over het algemeen als de grondlegger van het genre wordt beschouwd. De Groot (2010) merkt wel op dat dit genre niet uit de lucht kwam vallen en dat genres zoals het romantisch verhaal, de epos en de autobiografie als voorlopers van de historische roman moeten worden beschouwd. Toch zette Scott een nieuwe toon door de manier waarop hij zijn lezers de geschiedenis liet begrijpen; niet door middel van een opsomming van feiten, maar via de belevingswereld van zijn personages in een historische context (Butler, 2017: 181). *Waverly* was vanaf het begin een groot succes, niet alleen in Engeland, maar op wereldwijde schaal. De Groot (2014) stelt zelfs dat de roman “became predicated upon a kind of cultural translatability” (p. 94). Hier zien we ook de belangrijke rol van vertaling terugkomen in de geschiedenis van de jeugdliteratuur, want ook in Nederland kreeg de historische roman via Scotts werk voet aan de grond.

De historische roman zoals Scott die introduceerde laat zich ook wel aanduiden als een avonturenroman. Ros (2014) stelt dat de historische roman binnen de jeugdliteratuur een opeenvolging van subgenres kent en maakt daarbij onder andere gebruik van de typologie van

Willem Drop. De subgenres die volgens hem vanaf 1850 tot en met het heden zijn te herkennen in de jeugdliteratuur zijn: de historische avonturenroman, de in de historie ingepaste roman, de psychologische historische roman en de historische ideeënroman (geciteerd in Ros, 2014: 282-283). Zelf voegt Ros daar ook nog de oorlogsroman aan toe. Zij beschrijft de kenmerken van deze subgenres als volgt; in de historische avonturenroman staan handelingen en een goede spanningsboog centraal en is er minder aandacht voor lange beschrijvingen, volgens haar zijn “avontuur en sfeer belangrijker dan exacte data en [verdringen] fictieve helden historische personages naar de achtergrond” (2014: 290). Zij merkt op dat dit binnen de jeugdliteratuur verreweg het favoriete genre is. Dan is er de in de historie ingepaste roman, waarin informatieve beschrijvingen juist centraal staan en het plot ondergeschikt is aan historische gegevens. Dit subgenre is in zekere zin een tegenpool van de avonturenroman en Ros noemt dit type historische roman ook wel de didactische historische jeugdroman. Het derde subgenre, de ideeënroman, biedt juist een “sterk gekleurde dan wel geëngageerde weergave van het verleden” (Ros, 2014: 283) en is volgens Toke Hofman (geciteerd in Bekkering et al., 1989) een subgenre dat, met name in de volwassenliteratuur, al snel de voorkeur kreeg boven de avonturenroman. Ook auteurs voor kinderen (veelal onderwijzers) gebruikten in de negentiende eeuw dit subgenre om hun ideeën en historische kennis te verspreiden. Toch merken Bekkering et al. (1989: 296) op dat waar in de volwassenliteratuur een voorkeur bleef bestaan voor de “meer psychologische, ideematige historische roman”, kinderauteurs eind negentiende eeuw uiteindelijk toch weer teruggrepen op historische jeugdboeken waarin een sterk verhaal centraal stond. Ook Ros (2014) merkt op dat de historische avonturenroman in de twintigste eeuw de belangrijkste vertegenwoordiger is van historische romans binnen de jeugdboekenmarkt. Het vierde subgenre, de psychologische historische roman, bloeit binnen de jeugdliteratuur uiteindelijk op in de eenentwintigste eeuw. Hierin staan niet de avonturen centraal die de personages meemaken, maar hun innerlijke belevenissen.

De ontwikkeling van de historische roman laat zien dat het genre zicht heeft aangepast aan de wensen van nieuwe generaties. Ros stelt dan ook dat de historische roman voor de jeugd eigenlijk nooit is weggeweest in Nederland en noemt het een “veerkrachtig” genre (2014: 309). Ook in de Engelse context stelt Hastings (1999) dat het een belangrijk genre is gebleken, met name binnen de jeugdliteratuur. Dit leidt hij bijvoorbeeld af van het grote aantal Newbery Award prijzen die zijn toegekend aan historische jeugdfictie. In Engeland beleefde de historische roman een piek tussen 1865 en 1910 (Rahn, 1991), maar vooral in de jaren zestig en zeventig was er een enorme opleving van het genre specifiek binnen de jeugdliteratuur (Fisher, 2004: 494). In 1991 stelt Suzanne Rahn echter dat er sprake is van een “current lack of visibility and sales appeal” (1991: 1). Toch ziet ook zij de veerkrachtigheid van het genre, dat ze toeschrijft aan het aanpassingsvermogen van het genre en het feit dat de historische roman door de jaren heen is gekruist met bijna elk ander genre binnen de

jeugdliteratuur (zoals fabels, fantasieverhalen, science fiction, en detectiveverhalen). John Rowe Townsend (1977) merkt bovendien op dat er een verschil in populariteit te vinden is tussen historische romans voor volwassenen en voor de jeugd, waarbij hij concludeert dat het genre vooral binnen de jeugdliteratuur een prestige heeft dat in de volwassenenliteratuur ontbreekt. Dit wordt tevens onderschreven door Jerome De Groot (2010) die stelt dat het genre door volwassenen over het algemeen als een populair genre wordt beschouwd en minder als 'literatuur'. Toch stelt hij vast dat het genre "is in robust health, critically, formally and economically" (p. 1). De positie van de historische roman in zowel Nederland als in de Angelsaksische wereld is door de jaren heen dus redelijk bestendig gebleken. Hoewel het genre meestal niet tot de 'hoge literatuur' wordt gerekend, is het een genre dat zeker binnen de jeugdliteratuur niet meer weg te denken is.

Overigens dient wel opgemerkt te worden dat niet elk boek dat zich in het verleden afspeelt als historische roman kan worden aangeduid. Een boek dat rond 1850 is geschreven en zich in diezelfde periode afspeelt zou vanuit hedendaagse begrippen als een historisch boek kunnen worden beschouwd, maar is dat niet omdat het boek in die tijd niet als zodanig zal zijn ontvangen. Over de vraag welke tijd moet zijn verstreken tussen de periode waarover wordt geschreven en de periode waarin het werk wordt geschreven om het werk als historische fictie te beschouwen zijn de meningen echter verdeeld. Volgens Willem Drop kunnen tot het genre alleen de boeken worden gerekend die zich afspelen in een tijdsperiode die de auteur niet zelf heeft meegemaakt (geciteerd in Ros, 2014: 281). Scott, de grondlegger van het genre, vond dat een historische roman zich minstens zestig jaar geleden moet afspelen (geciteerd in Hastings, 1999). Adamson (1994: xix) maakt hier twintig jaar van en stelt dat dit voor kinderen nog veel korter is omdat alles "outside living memory" in feite als historisch kan worden aangeduid (1994: xx). Hastings (1999) stelt dat een periode van twintig jaar een gerechtvaardigde scheidslijn is voor kinder- en jeugdliteratuur, zolang er maar een duidelijk contrast wordt weergegeven tussen die tijd en de huidige tijd. Volgens Cart (2016: 101) kan het genre gedefinieerd worden als fictie die zich ten minste vijftig jaar geleden afspeelt of waarvoor de schrijver onderzoek heeft moeten doen. Het verschil tussen al deze uitgangspunten ligt bij de opvatting of de schrijver of lezer als ijkpunt moet worden genomen. Een consensus binnen de literatuurwetenschap over wanneer een periode als historisch kan worden beschouwd lijkt in ieder geval nog niet te bestaan, maar het is duidelijk dat het verhaal zich in verhouding tot wanneer het geschreven is in een ver of nabij verleden moet afspelen om tot het genre 'historische roman' gerekend te worden.

Daarbij is voor sommigen het feit alleen dat de schrijver het verhaal in een historische periode laat afspelen ook niet voldoende, maar dient de historie een centrale plek in te nemen. Zo merkt Ros op dat "boeken waarin de historie louter decor is of die in vage, niet nader aangeduide vroegere tijden spelen, doorgaans niet tot het genre [worden] gerekend (2014: 281)." Van Coillie

maakt onderscheid tussen historische verhalen in enge en ruime betekenis. Hij schrijft: “In enge betekenis gaan [historische verhalen] over historische personen en gebeurtenissen. [...] In ruime betekenis vallen onder het genre ook volledig verzonden verhalen die zich afspelen in een historisch kader. Dat kader kan min of meer gespecificeerd zijn” (1999: 139). In ieder geval biedt de historische roman geen “kaal feitenrelaas” maar een “aantrekkelijk aangekleed verhaal” (Ros, 2014: 281) dat al dan niet op waargebeurde gebeurtenissen is gebaseerd. Fisher (2004: 490) maakt onderscheid tussen twee categorieën, namelijk boeken waarin werkelijk bestaande historische figuren centraal staan en boeken waarin de personages geheel verzonden zijn. Deze tweede categorie, waarin het leven van ‘gewone’ mensen centraal staat, komt volgens haar tegenwoordig het meest voor (2004: 490). Aangezien in jeugdliteratuur het hoofdpersonage meestal kind is, wordt deze categorie ook veel toegepast in historische jeugdromans. Catherine Butler stelt immers: “because children have historically tended not to be the key agents in major historical events, historical fiction for children is more likely than adult fiction to take place at the periphery of those events, or to depict the lives of ‘ordinary’ people removed from the centres of political and military power” (2017: 6). Historische (jeugd)romans balanceren dan ook altijd tussen een accurate weergave van een historische periode en de fictieve onderdelen van het verhaal, simpelweg omdat niet alles gedocumenteerd is en schrijvers invulling moeten geven aan wat personages zouden denken en voelen in die tijd, maar ook doordat lezers een ‘goed verhaal’ verwachten en schrijvers ervoor kunnen kiezen om het plot te laten afwijken van het werkelijke verloop van historische gebeurtenissen.

1.3 De functie van de (historische) jeugdroman

Uit het overzicht van de ontwikkeling van jeugdliteratuur in de vorige paragraaf blijkt dat ‘het kind’, ‘kindertijd’ en ‘jeugdliteratuur’ niet altijd vanzelfsprekende concepten zijn geweest en dat jeugdboeken die door de tijd heen zijn geproduceerd in grote mate een weerspiegeling zijn van het heersende kindbeeld, en dus de sociale en culturele context in specifieke tijdsperiodes. Ook de functie van de historische roman is niet altijd gelijk geweest. Ghesquière et al. (2014) stellen dat kinder- en jeugdliteratuur steeds balanceert tussen drie functies: de didactische functie, de esthetische functie en de ontspanningsfunctie. In de negentiende eeuw had de historische jeugdroman een sterk didactische functie vanuit de pedagogische zorg om “een zedelijke of religieuze les in aantrekkelijke vorm aan kinderen aan te bieden”, terwijl tegenwoordig de ontspannende functie meestal centraal staat en er “oog is voor het belang van leesplezier en ontspanning” (Ghesquière et al., 2014: 53). Toch hebben jeugdboeken nooit slechts één functie en kan er gesteld worden dat de verschillende functies van jeugdboeken altijd in meer of mindere mate aanwezig zijn. Van Coillie (1999) identificeert in totaal zes basisfuncties: de ontspannende functie, de

informatieve functie, de emotionele functie, de opvoedende functie, de creatieve functie en de esthetische functie. Overigens voegt van Kamp et al. (2019) hieraan nog de functie taalontwikkeling aan toe, die bij Van Coillie meer impliciet in al zijn functies aanwezig is. In wat volgt zullen deze functies en hun betekenis volgens Van Coillie kort worden toegelicht en zal er worden ingegaan op de manier waarop deze functies in de historische jeugdroman zichtbaar kunnen zijn.

De ontspannende functie kan worden gezien als de belangrijkste leesmotivatie van kinderen en jongeren (Van Coillie, 1999: 145; Kamp et al., 2019: 32). Kamp et al. (2019) stellen dat deze functie in feite altijd op de achtergrond meespeelt. Het lezen van boeken helpt jongeren om zich te ontspannen en goed te voelen. Die ontspanning is het effect van verschillende middelen die een auteur kan inzetten, waarvan humor en een spannende verhaallijn twee veelvoorkomende (maar zeker niet de enige) voorbeelden zijn. Overigens merkt Van Coillie (1999: 145) op dat er in historische romans over het algemeen weinig gebruik wordt gemaakt van humor om spanning te ontladen. Niettemin speelt de ontspannende functie in historische jeugdromans zeker een centrale rol. Een andere functie die impliciet of expliciet altijd in historische romans aanwezig is, is de informatieve functie. De informatieve functie zorgt ervoor dat jongeren nieuwe kennis kunnen opdoen, zich kunnen ontwikkelen en hun nieuwsgierigheid kunnen bevredigen. De combinatie van de ontspannende en informatieve functie in historische jeugdromans kan wel voor spanning zorgen (Van Coillie, 1999: 16). Als er namelijk te veel feiten op de jonge lezers worden afgevuurd, kan dit afdoen aan de ontspannende functie en het leesplezier. Voor auteurs in het genre is het dan ook de kunst om een goede balans te vinden tussen de informatieve en ontspannende functie.

Ook de emotionele functie is in principe altijd aanwezig. Deze functie “verloopt via het proces van inleving en identificatie” (Van Coillie 1999: 19). Dat wil zeggen dat kinderen en jongeren door het lezen van boeken in staat zijn om zichzelf in de personages te herkennen of in te leven, waardoor boeken herkenning en inzicht kunnen geven of troost kunnen bieden, maar bijvoorbeeld ook kunnen bijdragen aan het ontwikkelen van het empathisch vermogen van kinderen (Kamp et al., 2019, p. 33). Van Coillie (1999) stelt dan ook dat identificatie niet puur gaat om het herkennen van gelijkenissen, maar ook om het begrijpen van andermans emoties.

Zoals gezegd is de opvoedende functie (ook wel de didactische functie genoemd) er een die lange tijd een belangrijke rol speelde in de historische roman. De opvoedende functie stelt jonge lezers in staat om “een standpunt in te nemen over de normen en waarden van de samenleving waarin ze leven” (Van Coillie, 1999: 20). Volgens Hofman (1983: 4) laat de historische jeugdroman zich goed lenen voor het overbrengen van waarden en normen aangezien via de geschiedenis een duidelijke moraal meegegeven kan worden. Bovendien is het historisch verhaal volgens haar “uitstekend geschikt om kinderen te confronteren met andere tijden en andere culturen” en draagt dit bij aan intellectuele en emotionele vorming (Hofman, 1983: 4-5). Deze (moraliserende) functie

speelt ook tegenwoordig in meer of mindere mate een rol (Van Coillie, 1999; Grenby 2014). Van Coillie (1999: 21) merkt bovendien op dat de didactische functie een van de kenmerken is waarmee jeugdliteratuur zich onderscheidt van volwassenenliteratuur. Toch kan er wel gesteld worden dat de moraliserende neiging in jeugdboeken tegenwoordig een stuk minder is dan vroeger.

De creatieve functie in jeugdboeken heeft betrekking op het prikkelen van de fantasie van de lezer. Van Coillie (1999: 18) stelt dat deze functie sterk samenhangt met originaliteit en de mate waarin (fantasie)verhalen ruimte openlaten voor de lezer om het verhaal in te vullen. Niet elk genre en niet elk verhaal is even creatief. In historische romans kan creativiteit eventueel gevonden worden in het feit dat auteurs een vaak onbekende wereld tot leven proberen te brengen voor hun lezers. Creativiteit kan ook worden teruggevonden in bijvoorbeeld het taalgebruik. Dit heeft ook gelijk betrekking op de laatste functie die Van Coillie noemt, de esthetische functie. Deze functie heeft geen direct doel, maar hangt met name samen met de literaire waarde van een boek. Volgens Van Coillie (1999: 22) brengt de esthetische functie de overige functies in evenwicht door de manier waarop met de taal en het verhaal wordt omgegaan, zoals in historische romans waarin te veel informatie ervoor kan zorgen dat de aandacht verslapt, maar te weinig informatie en te veel spanning tot gevolg heeft dat het historische niets meer dan een decor wordt.

De functie die jeugdliteratuur vervult speelt een belangrijke rol wanneer een jeugdboek wordt vertaald. Vertalers zullen hun vertaalstrategieën afstemmen op overeenkomsten of verschillen tussen de functie van de brontekst en de beoogde functie van de doeltekst, zowel op micro- als macroniveau. Uit bovenstaande bespreking blijkt dat in de historische jeugdroman zowel de ontspannende als de informatieve functie centraal staan. Bij het vertalen van deze romans zullen vertalers een balans moeten vinden tussen beide beoogde functies op basis van tekstuele kenmerken. De volgende paragraaf zal dieper ingaan op de relatie tussen jeugdliteratuur en vertalen.

1.4 Het vertalen van jeugdliteratuur

Het vertalen van jeugdliteratuur wordt vaak als een kunst apart gezien. Toch stellen Van Coillie en Verschueren (2006: v) dat het vertalen van jeugdliteratuur in feite niet verschilt van het vertalen van volwassenenliteratuur, maar dat er wel een verschil is in de mate van 'tekstmanipulatie'. Volgens Norst (geciteerd in Frank, 2007: 19) is met name de sociale context (en dus ook de functie van jeugdliteratuur) datgene wat een onderscheid teweegbrengt tussen het vertalen van jeugd- en volwassenenliteratuur. Zo stelt zij dat "children's literature has a more pragmatic function of initiating and socializing the child reader into a culture" (geciteerd in Frank, 2007: 19). "Socializing"

wordt in dit geval bewerkstelligd door de nadruk die auteurs en vertalers leggen op bepaalde functies in jeugdboeken die door de sociale context worden ingegeven. Dit is bijvoorbeeld duidelijk het geval bij de didactische functie die wel vaak in jeugdliteratuur terug is te vinden maar weinig in de volwassenenliteratuur. Door die sociaal-cultureel ingegeven behoefte om kinderen te socialiseren is de bemiddelende rol van vertalers extra sterk aanwezig in kinderliteratuur (Van Coillie en Verschuere, 2006: v). Er wordt van hen verwacht dat zij rekening houden met de (vertaal)normen vanuit de uitgeverijen en maatschappij, met de verwachtingen van ouders en volwassenen die de boeken kopen, met hun eigen interpretatie van de brontekst, maar ook met hun inschatting van de emotionele en cognitieve vaardigheden van het doelpubliek (Van Coillie en Verschuere, 2006: v; Cascallana, 2006: 97-98). Deze positie is ongetwijfeld een van de redenen waarom vertalers de culturele, didactische of ideologische boodschap van jeugdboeken vaak toegankelijker maken (Frank, 2007: 19). Een van de manieren waarop dit volgens Frank (2007) gebeurt is door de brontekst aan te passen aan de mate van ervaring en kennis van het doelpubliek en daardoor de tekst naar (de bekende culturele context van) de lezer toe te halen. Oittinen (2006: 42) merkt daarnaast op dat vertalers van jeugdliteratuur geneigd zijn meer uit te leggen omdat kinderen nou eenmaal minder kennis hebben.

Er kan geconcludeerd worden dat in vertaalde kinderliteratuur vaker een naturaliserende strategie wordt toegepast dan in volwassenenliteratuur. Nu is het uiteraard de vraag of dit ook voor jeugdliteratuur geldt of dat er vaker wordt geopteerd voor een exotiserende strategie. De termen naturaliseren en exotiseren worden in de vertaaltheorie vaak als tegenpolen tegenover elkaar gezet, waarbij concrete vertaalstrategieën zich als het ware bevinden op een spectrum tussen deze twee benaderingen. Bepaalde vertaalstrategieën neigen meer naar een naturaliserende aanpak terwijl andere meer neigen naar een exotiserende aanpak. De twee termen weerspiegelen in feite de keuze om ofwel de tekst naar de lezer te brengen, of de lezer naar de tekst te brengen. Anders gezegd, de tekst wordt bij naturaliseren geassimileerd aan de normen en (culturele) kennis van het doelpubliek terwijl bij exotiseren het 'vreemde' uit de brontekst wordt behouden in de doelttekst (Oittinen, 2006: 42). De termen zijn te herleiden tot James Holmes, die deze in 1971 introduceerde. Hij geeft aan dat er (in volwassenenliteratuur) een neiging bestaat om de linguïstische context te naturaliseren, terwijl socioculturele verwijzingen juist worden geëxotiseerd (Holmes, 2010).

De keuze voor exotiseren of naturaliseren is uiteindelijk ook afhankelijk van de tekstsoort en het doelpubliek. Bovendien is er zelden sprake van een of/of-keuze, maar passen vertalers beide strategieën in eenzelfde tekst toe afhankelijk van de context. In kinderliteratuur wordt de keuze voor naturaliseren of exotiseren vaak in verband gebracht met didactische en pedagogische normen en lange tijd was naturaliseren een vanzelfsprekende strategie die door vertalers van jeugdliteratuur werd toegepast (Van Coillie en Verschuere, 2006: viii). Toch blijkt dit tegenwoordig niet meer zo

vanzelfsprekend en bovendien speelt ook leeftijd van het doelpubliek een belangrijke rol bij het maken van vertaalkeuzes. Zo is het aannemelijk dat een naturaliserende strategie prominenter aanwezig is in jeugdliteratuur voor kinderen tot tien jaar dan in jeugdliteratuur voor kinderen van tien jaar en ouder. Daarbij merken Van Coillie en Verschueren (2006: viii) op dat vandaag de dag steeds vaker wordt gekozen voor een exotiserende strategie in vertaalde kinderliteratuur waarbij een bepaalde mate van “foreignness” behouden blijft. Overigens worden gekozen vertaalstrategieën ook ingegeven door de mate van tolerantie in de ontvangende cultuur (González-Cascallana, 2006: 99). Zo bemerkt O’Sullivan (2005, p. 98) dat er in Nederlandse en Scandinavische kinderliteratuur een hogere tolerantie is voor onder andere buitenlands-aandoende namen en vreemde elementen dan in bijvoorbeeld Angelsaksische kinderliteratuur. Zij schrijft dit toe aan het vroege contact dat Nederlandse en Scandinavische kinderen hebben met het leren van een tweede taal en bijvoorbeeld de gewoonte om anderstalige films en televisieprogramma’s te ondertitelen. Ook toegang tot het internet zorgt ervoor dat kinderen op veel vroegere leeftijd in aanmerking kunnen komen met andere culturen dan voorheen het geval was.

Volgens Holmes (2010) kan de keuze voor naturaliseren of exotiseren op drie niveaus zichtbaar zijn: de linguïstische context (oftewel de uitdrukkingsmiddelen die een schrijver in zijn of haar eigen taal ter beschikking heeft), de literaire intertekst (oftewel de literaire traditie waarbinnen een tekst kan worden gepositioneerd) en de socioculturele situatie. Het is dit laatste niveau waar dit onderzoek zich op richt, omdat de keuze voor vertaalstrategieën waarschijnlijk het meest zichtbaar is wanneer de vertaler elementen moet vertalen die niet cultuureigen zijn. Het gaat om cultuurspecifieke elementen (CSE’s) die een vertaalprobleem veroorzaken door de aanwezigheid van een cultuurkloof (Aixelá, 2010). Het vertaalprobleem ontstaat doordat de linguïstische verwijzing “óf niet bestaat in de doelcultuur óf daarin een andere waarde heeft” (Aixelá, 2010: 197). Het vertalen van deze cultuurspecifieke elementen is een universeel vertaalprobleem dat zowel in volwassenenliteratuur als jeugdliteratuur voorkomt. Belén González-Cascallana (2006, p. 97) merkt op dat het decoderen van culturele elementen vaak een grotere uitdaging kan vormen dan de semantische of syntactische vertaalproblemen, zelfs wanneer er maar een kleine afstand is tussen de culturen in kwestie. Volgens haar neemt de complexiteit hiervan nog meer toe bij het vertalen van jeugdliteratuur (2006, p. 97). Frank (2007) stelt in de context van jeugdliteratuur dat een van de belangrijkste taken van de vertaler is om een tekst af te leveren die in brede zin begrijpelijk is. Zij stelt daarom dat deze taak “requires the translator to negotiate, filter and transform the content that is often highly culture and value specific in order to facilitate readability” (Frank, 2007: 17). Hoe een vertaler met cultuurspecifieke elementen omgaat is afhankelijk van de afstand tussen de culturen, maar dus ook van het ingeschatte kennisniveau van het doelpubliek. Uit bovenstaande bespreking blijkt dat er voor (jonge) kinderen vaak meer genaturaliseerd wordt terwijl het in

volwassenenliteratuur de norm is om deze elementen te exotiseren. Van jeugdliteratuur voor adolescenten kan gezegd worden dat deze zich als het ware in een overgangsfase bevindt, waarbij het beoogde doelpubliek duidelijk een minder grote 'kennisachterstand' heeft ten opzichte van kinderen tot tien jaar, maar ook weer niet zoveel kennis heeft als volwassenen. De vraag is dus ook of vertalers deze literatuur eerder benaderen als kinderliteratuur of als volwassenenliteratuur.

2. Operationalisering

In het voorgaande hoofdstuk is onder andere uiteengezet wat jeugdliteratuur is, welke functies jeugdliteratuur vervult en hoe jeugdliteratuur zich in Nederland heeft ontwikkeld. Hieruit is gebleken dat ideeën van volwassenen over de functie die jeugdliteratuur moet vervullen door de tijd heen zijn veranderd, evenals het beeld dat volwassenen hebben van kinderen. Hiermee is geprobeerd aan te tonen dat vertalers zich op verschillende manieren kunnen verhouden tot de jeugdliteratuur die zij moeten vertalen. De manier waarop de vertaler een tekst benadert heeft invloed op de vertaalkeuzes die worden gemaakt. Het vorige hoofdstuk heeft ook duidelijk gemaakt dat in het vertalen van kinderliteratuur andere keuzes worden gemaakt ten opzichte van volwassenenliteratuur als het gaat om de keuze tot naturaliseren of exotiseren. De keuze voor één van deze twee benaderingen is nadrukkelijk aanwezig wanneer cultuurspecifieke elementen in een tekst vertaald moeten worden. Omdat het doel van dit onderzoek is om erachter te komen welke benadering vertalers hebben bij het vertalen van jeugdliteratuur voor twaalf- tot negentienjarigen en dit wordt onderzocht door vast te stellen hoe cultuurspecifieke elementen worden vertaald, zal dit hoofdstuk zich richten op het operationaliseren van de begrippen cultuurspecifiek element (CSE) en vertaalstrategie. Het eerste deel zal het begrip CSE verder definiëren en in kaart brengen welke mogelijke CSE's aanwezig kunnen zijn in een tekst. In het tweede deel wordt aandacht besteed aan de specifieke vertaalstrategieën die vertalers tot hun beschikking hebben wanneer zij CSE's moeten vertalen.

2.1 Cultuurspecifieke elementen

CSE's omvatten een breed scala aan linguïstische verwijzingen en daarom is het nodig om aandacht te besteden aan het herkennen en categoriseren van deze elementen. De omvattende definitie die Aixelá (2010) geeft biedt hiervoor een nuttig uitgangspunt. Hij omschrijft CSE's als volgt:

[...] die tekstueel manifeste elementen waarvan de functie en connotaties in de brontekst een vertaalprobleem met zich meebrengen bij overzetting naar een doelttekst omdat het element waarnaar verwezen wordt of niet bestaat of een afwijkende intertekstuele status heeft in het cultuursysteem van de lezers van de doelttekst. (p. 198)

Aixelá stelt dat met deze definitie in principe elk linguïstisch element als CSE gekenmerkt kan worden zolang deze "een probleem van ideologische of culturele onduidelijkheid of aanvaardbaarheid oplevert voor de gemiddelde lezer en voor elke actor met macht in de doelcultuur" (Aixelá, 2010:

198). Hij focust zich dus op cultuurspecifieke elementen in de meest brede zin van het woord. Deze definitie omvat, maar is niet beperkt tot, datgene wat meestal 'realia' wordt genoemd. Realia zijn, in de woorden van Diederik Grit (2010), "de concrete unieke verschijnselen of categorale begrippen die specifiek zijn voor een bepaald land of cultuurgebied en die elders geen of hooguit een gedeeltelijk equivalent kennen", evenals de hiervoor gebruikte termen (p. 189). Grit houdt hierbij de volgende categorisering aan:

- historische begrippen
- geografische begrippen
- particulier-institutionele begrippen
- publiek-institutionele begrippen
- eenheidsbegrippen
- sociaal-culturele begrippen

Deze categorisering overlapt met maar wijkt ook af van de categorisering van Peter Newmark (1988: 95). Newmark maakt onderscheid tussen culturele linguïstische elementen die betrekking hebben op:

- ecologie (zoals flora, fauna, winden, bergen);
- materiële cultuur (d.w.z. artefacten, zoals eten, kleding, huizen, transport);
- sociale cultuur (d.w.z. begrippen die slaan op werk en vrije tijd);
- sociale organisatie (d.w.z. organisaties, gewoontes, activiteiten, procedures, concepten die betrekking kunnen hebben op politiek, religie of de kunst);
- gebaren en gewoontes.

Deze categorieën bieden samen een redelijk uitgebreid overzicht van mogelijke CSE's die aangetroffen kunnen worden in een tekst. Toch hebben zowel Newmark als Grit een redelijk enge categorisering opgesteld. Newmark (1988) richt zich bijvoorbeeld met name op de 'culturele' woorden die relatief makkelijk aan te wijzen zijn. Hij erkent dat veel culturele gebruiken in 'gewone' taal worden omschreven, zoals uitdrukkingen en gezegdes, maar hij geeft aan dat hij deze niet meeneemt in zijn categorisering.

Er kan gesteld worden dat Newmark en Grit zich met name focussen op wat Ritva Leppihalme (1997) 'extralinguïstische fenomenen' noemt; dat wil zeggen de lexicale termen die in een doeltaal wel of niet aanwezig kunnen zijn. Voor Leppihalme hebben CSE's echter ook betrekking op 'intralinguïstische fenomenen'. Hieronder vallen idiomatische uitdrukkingen, gezegdes, grappen, woordspelingen, *slang* en intertekstuele verwijzingen, maar ook aanspreekvormen, complimenten of verontschuldigungen (Leppihalme 1997: 2-3). Dit is in overeenkomst met de definitie van Aixelá (2010) waarin in feite elk linguïstisch element (niet alleen lexicale termen, maar in principe ook hele zinsdelen of zinnen) een CSE vormt zolang het een culturele onduidelijkheid of een

aanvaardbaarheidsprobleem kan opleveren. Zelf maakt Aixelá een zeer grove indeling van verschillende soorten CSE's door slechts twee algemene categorieën te onderscheiden. De eerste is de categorie eigennamen die zich laat onderverdelen in conventionele en sprekende namen. Conventionele namen zijn namen die als “betekenisloos” worden ervaren, terwijl sprekende namen volgens Aixelá (2010: 199) “gemotiveerd” zijn en een “suggestieve” tot “expressieve” betekenislaag toevoegen aan een (bij)naam. De tweede categorie omvat alles wat niet als eigennaam gekenmerkt kan worden. Aixelá duidt deze categorie met de term ‘idioom’, wat dus betrekking kan hebben op “alles [...] uit de wereld van objecten, instituties, gewoontes en opvattingen wat eigen is aan een bepaalde cultuur” (Aixelá, 2010: 198-199). Hoewel deze categorisering rekening houdt met de grote verscheidenheid van CSE's, biedt het weinig houvast voor het onderhavig onderzoek waarin wordt beoogd CSE's en de gebruikte vertaalstrategieën in jeugdliteratuur in kaart te brengen. Het is daarom vruchtbaar om de indelingen van Newmark (1988), Leppihalme (1997), Grit (2010) en Aixelá (2010) te combineren tot een omvattende categorisering. Aangezien Michielsen (2014) dit reeds heeft gedaan in haar masterscriptie zal ik haar indeling hier overnemen:

- *Eigennamen*: hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen conventionele en sprekende namen (Aixelá, 2010);
- *Ecologische en geografische begrippen*: deze categorie omvat elementen die tot de natuur behoren, zoals flora en fauna, en ook de geografische namen van rivieren, gebergten, wateren, steden en landen;
- *Eenheidsbegrippen*: deze categorie omvat alle mogelijk maten, gewichten of andere eenheidsvormen die specifiek zijn voor een bepaalde cultuur en daarom vertaalproblemen met zich mee brengen, zoals kilometer, mijl, palm, duim, dollar, euro, ounce, pond, etc.
- *Historische begrippen*: deze categorie omvat alle verwijzingen naar de geschiedenis van een specifieke cultuur, zoals belangrijke personen, gebeurtenissen of perioden;
- *Materieel-cultureel*: deze categorie omvat alle tastbare, *man-made* elementen of producten die een commerciële waarde hebben, zoals kleding, producten, woningen, eten en drinken, transport, maaltijden, straten, tuinen;
- *Sociaal-cultureel*: deze categorie omvat alle niet-tastbare elementen die tot een bepaalde gemeenschap, groep of cultuur behoren en die maatschappelijke waarde hebben, zoals feestdagen, tradities, sport, vrije tijd, kunst, beroep, gewoonten, klassen, maar ook taal en sociale groepen die niet geografisch zijn bepaald;
- *Institutioneel*: deze categorie omvat alle particuliere of publieke institutionele begrippen, zoals scholen, winkels, systemen, politiek, administratie, religie, bestuur, wetten, etc. Ook

institutionele titels en beroepen vallen onder deze categorie, zoals sergeant, commissaris, ingenieur, professor of burgemeester (Michielsen, 2014);

- *Intertekstualiteit*: deze categorie omvat verwijzingen naar andere literaire werken, citaten, intertekstuele elementen, etc.;
- *Idioom*: deze categorie heeft betrekking op lexicale vormen die op semantisch niveau een specifieke culturele inhoud hebben, waaronder idiomatische uitdrukkingen, gezegdes, spreekwoorden, grappen, woordspelingen, slang, aanspreekvormen, beleefdheidsvormen, uitroepen, scheldwoorden (Michielsen, 2014; Leppihalme, 1997).

2.2 Mogelijke vertaalstrategieën

Voor het vertalen van CSE's heeft de vertaler een scala aan vertaalstrategieën ter beschikking die onder andere door Aixelá (2010) en Grit (2010) in kaart zijn gebracht. Omdat er een grote mate van overlap is tussen de strategieën die door Aixelá en Grit worden genoemd zal hieronder een overzicht worden gegeven van de strategieën die zij benoemen, om vervolgens tot één werkbare indeling te komen die leidend zal zijn voor het vervolg van het onderzoek.

Grit (2010) identificeert in totaal acht verschillende strategieën, namelijk:

- Handhaving: de brontaaluitdrukking is ongewijzigd in de doeltaal;
- Leenvertaling: de brontaaluitdrukking is woordelijk vertaald;
- Benadering: een bestaande min of meer overeenkomende doeltaaluitdrukking is als vertaling gebruikt;
- Omschrijving of definiëring in de doeltaal: het CSE is vervangen door een omschrijving;
- Kernvertaling: slechts de kern van de betekenis is weergegeven, vaak in de vorm van een hyperoniem;
- Adaptatie: de functie in plaats van de taalinhoud is vertaald;
- Weglating: het CSE is weggelaten;
- Combinatie van vertaalstrategieën.

Aixelá (2010) identificeert in totaal elf verschillende strategieën. Deze deelt hij op in twee overkoepelende categorieën: handhaving en vervanging. In het geval van handhaving wordt de oorspronkelijke verwijzing behouden, hiertoe behoren de strategieën:

- Herhaling: zoveel mogelijk van de oorspronkelijke verwijzing is behouden;
- Orthografische aanpassing: transcriptie of transliteratie zijn toegepast, bijvoorbeeld wanneer de oorspronkelijke verwijzing in een ander schrift is geschreven dan in de doelcultuur gebruikt;

- Linguïstische vertaling: het CSE is vervangen door een verwijzing die denotatief dicht bij het origineel ligt maar toch wordt herkend als behorend tot het culturele systeem van de brontekst;
- Extratekstuele toelichting: de vertaler geeft uitleg over de betekenis of implicaties van het CSE in bijvoorbeeld voetnoten, eindnoten, of een verklarende woordenlijst;
- Intratekstuele toelichting: de vertaler geeft uitleg over de betekenis of implicaties van het CSE in de lopende tekst, wat in feite neerkomt op explicitering.

Onder vervanging rekent Aixelá de strategieën die de oorspronkelijke culturele verwijzing vervangen door een “dichter bij de ontvangende cultuur gelegen element” (2010: 200), dit zijn:

- Synonymie: de vertaler heeft gebruik gemaakt van een synoniem of verwijzing die parallel loopt aan de originele verwijzing om te voorkomen dat het CSE herhaald wordt;
- Beperkte universalisering: de vertaler heeft gebruik gemaakt van een andere, meer algemene cultuurspecifieke verwijzing die ook tot de broncultuur behoort, maar waar de doelgroep wel mee bekend is;
- Absolute universalisering: de vertaler heeft het CSE met een neutraal element vertaald;
- Naturalisering: het CSE is vervangen door een culturele verwijzing uit de doeltaalcultuur;
- Weglating;
- Autonome schepping: de vertaler heeft een CSE toegevoegd dat oorspronkelijk niet in de brontekst aanwezig is.

Naast deze strategieën die verdeeld kunnen worden onder handhaving of vervanging, noemt Aixelá (2010: 203) nog drie andere strategieën voor het vertalen van CSE's. Dit zijn compensatie (waarbij ergens in de tekst iets wordt toegevoegd wat een soortgelijk effect heeft als een verwijderd element), verplaatsing (waarbij dezelfde verwijzing ergens anders in de doelttekst wordt geplaatst) en afzwakking (waarbij een element om ideologische redenen wordt vervangen door iets wat beter bij het doelpubliek of de doelcultuur past).

De meerwaarde van de categorisatie van Aixelá is dat deze het gemakkelijker maakt om algemene uitspraken te doen over de vertaalstrategie van de vertaler door het onderscheid dat wordt gemaakt tussen strategieën die onder handhaving of vervanging vallen. De keuze voor handhaving kan gezien worden als behoud van het vreemde, terwijl de keuze voor vervanging erop wijst dat de tekst herkenbaarder is gemaakt voor het doelpubliek. Bij Aixelá is het onderscheid tussen de verschillende strategieën iets genuanceerder, maar uiteindelijk is er met name sprake van een verschil in terminologie en kan geconcludeerd worden dat de strategieën veel overeenkomsten vertonen. Het is daarom nuttig een uniforme categorisering te maken die de strategieën van Aixelá en Grit combineert. De strategieën die Grit als ‘handhaving’, ‘leenvertaling’, ‘benadering’, en

'kernvertaling' duidt kunnen daarbij als equivalenten worden gezien van wat Aixelá 'herhaling', 'linguïstische vertaling', 'naturalisering', en 'absolute universalisering' noemt. De strategieën 'intratekstuele toelichting' (Aixelá, 2010) en 'omschrijving of definiëring in de doeltaal' (Grit, 2010) liggen ook dicht bij elkaar, hoewel het goed is om dit onderscheid wel te behouden in de categorisering. Bij een intratekstuele toelichting wordt het oorspronkelijke CSE namelijk wel behouden (eventueel door herhaling of een andere strategie), voorafgaand aan of volgend op de toelichting, terwijl bij Grits strategie het CSE in zijn geheel wordt vervangen door een omschrijving of definiëring.

In de nieuwe categorisering van mogelijke vertaalstrategieën die toezien op cultuurspecifieke elementen is gebruik gemaakt van de terminologie uit zowel Aixelá (2010) als Grit (2010). Wel is Aixelá's categorisering en het daarin gemaakte onderscheid tussen handhaving en vervanging als uitgangspunt genomen. Voor dit onderzoek is echter gekozen om het onderscheid te classificeren als brontekstgerichte strategieën en doeltaalgerichte strategieën. Hierdoor kunnen de vertaalkeuzes van vertaler in verband worden gebracht met de didactische en pedagogische normen in jeugdliteratuur. Brontaalgerichte strategieën zijn in dat geval die strategieën die zorgen voor verrijking van de (culturele) kennis van het kind en het behoud van broncultuurelementen in de doeltekst. De doeltaalgerichte strategieën zijn erop gericht het vreemde zoveel mogelijk te vermijden of 'weg te werken'. Daarnaast zal de strategie 'weglating' als aparte derde categorie worden beschouwd. Dit leidt tot het volgende overzicht van cultuurspecifieke vertaalstrategieën:

Brontekstgericht:

- Herhaling: het CSE uit de brontaal is in zijn originele vorm overgenomen in de doeltaal. Dit gebeurt bijvoorbeeld veel bij topografische namen;
- Orthografische aanpassing: er is gebruik gemaakt van transcriptie of transliteratie doordat de, dat wil zeggen dat het CSE aan de tekens en spellings- of grammaticaregels van de doeltaal is aangepast;
- Leenvertaling: het CSE is woordelijk vertaald;
- Extratekstuele toelichting: het CSE is behouden door middel van bovenstaande strategieën, maar de vertaler acht een extra toelichting noodzakelijk en maakt gebruik van voetnoten, eindnoten, een verklarende woordenlijst of haakjes met daartussen een toelichtende tekst;
- Intratekstuele toelichting: het CSE is behouden maar in de lopende tekst toegelicht;
- Omschrijving: het CSE is vervangen door een omschrijving of definiëring.
- Beperkte universalisering: het oorspronkelijke CSE is vervangen door een CSE uit de broncultuur die bekender is in de doelcultuur.

Doeltaalgericht:

- Synonymie: de vertaler heeft herhaling van het CSE vermeden (vaak ingegeven door stilistische overwegingen) door gebruik te maken van synoniemen of een verwijzing die parallel loopt aan de originele verwijzing;
- kernvertaling: alleen de kern van het oorspronkelijke CSE is vertaald waardoor het CSE in de doeltekst een neutraal element is geworden;
- Naturalisering: het CSE uit de broncultuur is vervangen door een CSE uit de doelcultuur;
- Adaptatie: de vertaler heeft alleen de functie van het CSE vertaald (*Woolworth* > *Hema*). Deze strategie kan snel irritatie oproepen bij leespubliek met voorkennis (Grit, 2010: 193);
- Afzwakking: het CSE is vervangen door iets wat beter bij het doelpubliek of de doelcultuur past. Dit is een strategie die bijvoorbeeld bij het vertalen van *slang* kan worden gebruikt;
- Autonome schepping: De vertaler heeft een CSE toegevoegd dat niet in de brontekst voorkomt (bijvoorbeeld omdat dit interessant is voor de lezer);

Weglating: het CSE is niet in de doeltekst verwerkt.

3. Methode

In dit hoofdstuk wordt de methode toegelicht die is gebruikt om de vraag te beantwoorden hoe vertalers de cultuurspecifieke elementen benaderen in vertalingen van historische jeugdliteratuur voor twaalf- tot negentienjarigen. Allereerst zal worden ingegaan op de totstandkoming van het corpus, daarna zal worden toegelicht hoe de dataverzameling heeft plaatsgevonden en op welke manier de data is gecategoriseerd.

3.1 Corpus

Het corpus is samengesteld uit tien Engelse historische jeugdboeken en de bijbehorende Nederlandse vertalingen, opgedeeld in twee leeftijdscategorieën, namelijk twaalf tot vijftien jaar en vijftien tot negentien jaar (young adult). Elke categorie beslaat vijf boeken die zich afspelen in verschillende tijdsperiodes. Het corpus is samengesteld door in eerste instantie te inventariseren welke Engelstalige historische jeugdromans in het Nederlands zijn vertaald. Bij deze inventarisatie is met name gebruik gemaakt van het Centraal Bestand Kinderboeken en de database van de openbare Nederlandse bibliotheken. Deze tweede bron is minder inclusief dan de database van de Koninklijke Bibliotheek aangezien hierin alleen de boeken zijn opgenomen die beschikbaar zijn via openbare bibliotheken in Nederland, maar heeft als voordeel dat de vertalingen die in deze database zouden worden aangetroffen goed beschikbaar en relatief recent zouden zijn. Doordat een bestaande database ontbreekt waarin alle in het Nederlands gepubliceerde vertalingen van historische jeugdliteratuur makkelijk achterhaald kan worden, is er sprake van een zekere willekeur in de totstandkoming van de inventaris van geschikte boeken. Dit hoeft echter geen beperking te zijn omdat de uniformiteit en representativiteit van het corpus is gewaarborgd door een aantal criteria. Om in het corpus te kunnen worden opgenomen moest het boek voldoen aan de volgende eisen:

1. Het boek moest allereerst kunnen worden aangemerkt als jeugdboek in het genre historische roman. Hierbij is uitgegaan van de ruime betekenis van dit genre, zoals besproken onder 1.2. Dat wil zeggen dat in het corpus zowel boeken konden worden opgenomen die zijn gebaseerd op waargebeurde historische gebeurtenissen en personages, als boeken die zich in een historische context afspelen maar dan met verzonden gebeurtenissen en personages.
2. Het boek moest zich afspelen in een tijdsperiode voor 1945. Zoals toegelicht in het theoretisch kader zijn meningen verdeeld over wanneer een boek als 'historisch' moet

worden beschouwd. Voor het doel van dit onderzoek heb ik de Tweede Wereldoorlog als kunstmatige scheidslijn genomen, omdat naar aanleiding van de discussie over wat wel of niet als historische roman kan worden beschouwd in ieder geval kan worden geconcludeerd dat boeken die zich afspelen voor deze periode als historisch kunnen worden beschouwd (zolang het boek in de huidige tijd is geschreven).

3. Het boek moest ingedeeld kunnen worden in de leeftijdscategorie 12-15 of 15-19 jaar. Ik heb voor deze categorisering gebruik gemaakt van de bestaande NUR-code (achterhaald via <https://metadata.isbn.nl/>) en de classificatie van NBD Biblion die door Nederlandse bibliotheken wordt gebruikt. Deze twee classificatiesystemen waren niet altijd in overeenstemming en soms was er sprake van overlap en liet een boek zich in beide categorieën plaatsen. In die gevallen heb ik het boek ofwel bij de 12-15 of 15-19 leeftijdscategorie ingedeeld op basis van de leeftijd van het hoofdpersonage. Dit is geen waterdichte categorisering, maar (jeugd)boeken laten zich überhaupt lastig indelen in een afgebakende leeftijdscategorie doordat elk kind/elke jongere zich anders ontwikkelt en jongeren ongetwijfeld boeken lezen die geschreven zijn voor een ouder of juist jonger publiek. Hoewel de indeling dus enigszins kunstmatig is, is het belangrijkste dat alle boeken in het corpus in ieder geval als jeugdliteratuur geclassificeerd kunnen worden.
4. Als laatste moest het boek als 'realistische' historische roman kunnen worden aangeduid. Boeken met magische elementen/fantasiewerelden zijn buiten beschouwing gelaten om te voorkomen dat in het boek vooral irrealia zouden worden aangetroffen in plaats van realia. Irrealia hebben namelijk betrekking op "non-existing realia tied to a fictional setting, whose effect is to define and determine the fictional cultural, geographical and historical setting" (Loponen, 2009: 167) en deze elementen zijn voor het onderhavig onderzoek niet relevant aangezien ze niet zijn gerelateerd aan een bestaand land of cultuurgebied.

Van de boeken die aan al deze criteria voldeden is een selectie gemaakt van vijf boeken per leeftijdscategorie die zich afspelen in variërende tijdsperiodes. Het doel was om in beide categorieën vergelijkbare tijdsperiodes op te nemen, maar dit bleek niet één op één mogelijk. Desondanks biedt het corpus uiteindelijk voldoende variatie om vertaalkeuzes te vergelijken in beide leeftijdsgroepen in boeken over verschillende periodes. De metadata van de boeken die in het corpus zijn opgenomen, zijn terug te vinden in Bijlage A.

3.2 Dataverzameling en categorisering

Dataverzameling heeft plaatsgevonden door de bronteksten en vertalingen naast elkaar te lezen om de CSE's te identificeren en vervolgens te classificeren. Om het leesmateriaal in te perken is besloten per boekenpaar ongeveer een kwart van het totale aantal pagina's van de vertaling te lezen en te vergelijken met de corresponderende pagina's uit de brontekst. De aanname was dat in het eerste deel van de boeken de meeste cultuurspecifieke elementen geïdentificeerd zouden kunnen worden en dat deze hoeveelheid leesmateriaal daarom voldoende data zou opleveren om te analyseren aangezien het zeker in historische romans van belang is dat een historische context en setting wordt gecreëerd voor de lezer en de schrijver hier naar verwachting vroeg in het boek mee begint. Wel is ongeacht het totale aantal pagina's van de vertaling altijd een minimum van vijftig pagina's vergeleken per boekenpaar. Wanneer bleek dat in een bepaald boekenpaar weinig CSE's konden worden geïdentificeerd is eventueel meer dan een kwart gelezen om toch voldoende data te vinden. Uiteindelijk zijn er per boekenpaar tussen de vijftig en honderd pagina's vergeleken. Overigens is het goed mogelijk dat tijdens het lezen niet alle CSE's als zodanig zijn herkend. Dit hoeft echter geen belangrijke consequenties te hebben voor de analyse zolang er voldoende data aanwezig is.

De CSE's die zijn geïdentificeerd zijn ingedeeld in één van de volgende categorieën zoals uiteengezet in het vorige hoofdstuk: eigenaam, ecologisch begrip, eenheidsbegrip, geografisch begrip, historisch begrip, institutioneel begrip, intertekstualiteit, idioom, materieel-cultureel begrip, of sociaal-cultureel begrip. CSE's die meerdere malen in een boek voorkwamen zijn in principe slechts één keer genoteerd, tenzij een vertaler eenzelfde CSE op verschillende manieren heeft vertaald. Daarnaast dient te worden opgemerkt dat omdat de boeken zich afspelen in een historische context – en daardoor ook in een culturele context die waarschijnlijk vreemd is voor de auteur/brontaalpubliek (zeker wanneer het boek zich ook in een ander land afspeelt) - er elementen in de boeken voorkomen die geen betrekking hebben op de broncultuur, maar op de tekstwereld in een streek buiten de broncultuur. Deze elementen zijn wel in de data opgenomen omdat het alsnog mogelijk is dat “het element waarnaar verwezen wordt of niet bestaat of een afwijkende intertekstuele status heeft in het cultuursysteem van de lezers van de doelttekst”, zoals Aixelá (2010: 198) het omschrijft. Deze elementen brengen een extra gelaagdheid mee in het herkennen en categoriseren van de CSE's. De verwijzing naar een historisch beroep zou bijvoorbeeld als “historisch” gecategoriseerd kunnen worden, maar ook als “sociaal-cultureel begrip”. Ik heb ervoor gekozen om de historische context als uitgangspunt te nemen voor de culturele verwijzingen en een beroep om die reden als “sociaal-cultureel” te categoriseren, terwijl verwijzingen naar belangrijke historische personen, gebeurtenissen of perioden wel als “historisch” zijn gecategoriseerd. De gelaagdheid die historische romans met zich meebrengen qua culturele verwijzingen betekent ook dat het niet

ondenkbaar is dat er culturele verwijzingen aanwezig zijn die voor zowel het brontekstpubliek als het doelttekstpubliek onbekend zijn. Culturele verwijzingen kunnen dan ook al toegelicht zijn in de brontekst door de auteur, wat wellicht invloed zal hebben gehad op de gekozen vertaalstrategie. Hiermee is rekening gehouden bij de dataverzameling door vast te stellen of de toelichting van dergelijke CSE's is overgenomen of weggelaten.

Naast het categoriseren van de afzonderlijke CSE's is ook voor elk CSE vastgesteld welke vertaalstrategie is toegepast. Hierbij is onderscheid gemaakt tussen de volgende mogelijke strategieën, zoals besproken in het vorige hoofdstuk: herhaling, orthografische vertaling, leenvertaling, extratekstuele toelichting, intratekstuele toelichting, omschrijving, beperkte universalisering, synonymie, kernvertaling, naturalisering, adaptatie, afzwakking, weglating, autonome schepping. Tevens is bepaald welke functie het CSE vervult in de brontekst en welke functie het CSE vervult in de doelttekst. Dit is vastgesteld om te analyseren of de gekozen vertaalstrategieën verschuivingen hebben veroorzaakt in de micro- en wellicht macrofunctie van de tekst. Deze verschuivingen benadrukken de prioriteiten die de vertaler heeft gesteld en maken inzichtelijk hoe de vertalers (CSE's in) jeugdliteratuur benaderen (Cascallana, 2006: 99). Hoewel Van Coillie (1999) zes verschillende leesfuncties voor jeugdliteratuur onderscheid, is voor het doel van dit onderzoek enkel rekening gehouden met drie soorten functies: de informatieve functie, de didactische functie en de ontspannende functie. De didactische en ontspannende functie zijn volgens Ghesquière et al. (2014) door de tijd heen immers het meest dominant aanwezig geweest in jeugdliteratuur en de informatieve functie speelt in historische romans vaak een belangrijke rol. Bovendien laten deze functies zich duidelijk van elkaar onderscheiden. Hoewel Ghesquière et al. (2014) ook de esthetische functie als dominant aanwijzen, is deze functie in dergelijke mate ingebed in de tekstwereld dat het haast onmogelijk is om individuele CSE's deze functie toe te kennen. Hetzelfde geldt voor de creatieve functie die Van Coillie benoemt. De emotionele functie is in deze context niet relevant omdat deze zich voltrekt op het niveau van identificatie met hoofdpersonages.

Om elk CSE een functie toe te kennen is allereerst voor elk boek de dominante functie vastgesteld. Dit is gedaan op basis van parateksten zoals interviews met de auteur, reviews, flapteksten, voorwoorden en nawoorden en ook de gelezen inhoud van de boeken. Kort samengevat geldt voor elk boek in het corpus de ontspannende functie de dominante functie is, hoewel in het boek *Alone, yet not alone* (Leininger Craven, 2015) ook de didactische functie een centrale rol inneemt. Dit is echter het enige boek waarin deze didactische rol zo duidelijk aanwezig is. In de overige boeken is de didactische functie niet of in ieder geval niet expliciet aanwezig. De informatieve functie is per boek in meer of mindere mate aanwezig. De functie was het duidelijkst aanwezig in *Projekt 1065* (Gratz, 2016), waarbij een groot aantal intertekstuele toelichtingen in de brontekst waren verwerkt over het leven in nazi-Duitsland tijdens de Tweede Wereldoorlog. Toch

gold voor geen enkel boek dat de ontspannende functie werd overstemt door de informatieve functie. De plot en de nadruk op spanningsopbouw in de boeken waren duidelijk gericht op vermaak en ontspanning. In een groot deel van de boeken werd in een voor- of nawoord benadrukt dat het een fictief verhaal betrof, maar dat sommige historische gebeurtenissen die in het boek waren verwerkt wel waargebeurd waren. Nadat de dominante functie per boek was vastgesteld, is voor elk aangetroffen CSE in het desbetreffende boek vervolgens bepaald hoe deze zich verhield tot de dominante functie. CSE's die erop gericht waren om (nieuwe) informatie over te brengen op de lezer kregen daarbij een informatieve functie toebedeeld, CSE's van religieuze of moralistische aard kregen een didactische functie toebedeeld en overige CSE's die onderdeel vormen van het narratief zonder specifiek didactisch of informatief te zijn, kregen een ontspannende functie toegekend. Aangezien de ontspannende functie in het corpus zo dominant is, zullen de CSE's naar verwachting overwegend een ontspannende functie hebben, afgewisseld met informatieve CSE's die de lezers mogelijk iets bijbrengen over de historische en culturele context waarin het boek zich afspeelt. Naar verwachting zullen weinig CSE's worden aangetroffen met een didactische functie. In het volgende hoofdstuk komt aan bod komen of deze verwachtingen zijn uitgekomen.

4. Resultaten

Voordat de resultaten van de geanalyseerde data gepresenteerd zullen worden, wil ik eerst ingaan op twee wijzigingen in de operationalisering die tijdens het verzamelen en categoriseren van de data nodig bleken. Ten eerste is ervoor gekozen om de categorie 'idioom' achterwege te laten in dit onderzoek. De reden hiervoor is dat de 'intralinguïstische fenomenen' waar Leppihalme (1997) over spreekt, zoals aanspreekvormen, gezegdes, spreekwoorden, grappen, humor en woordspelingen, zich lastig lieten categoriseren aan de hand van de vertaalstrategieën voor CSE's zoals uiteengezet in hoofdstuk 2.2 aangezien deze strategieën met name zijn gericht op 'extralinguïstische fenomenen'. Ook bleek de categorie weinig data op te leveren in het samengestelde corpus. Ten tweede bleek het nodig om een extra categorie vertaalstrategieën toe te voegen, namelijk 'bestaande vertaling'. Deze strategie heeft betrekking op die CSE's waarvan een geïntegreerde vertaling bestaat in de doeltaal. In zekere zin kan gesteld worden dat de culturele elementen die met een bestaande vertaling zijn vertaald in feite niet voldoen aan Aixelá's definitie van CSE's aangezien de aanwezigheid van een bestaande vertaling suggereert dat het element ook bestaat in de doelcultuur en daardoor geen vertaalprobleem oplevert. Desondanks bleek deze strategie een nodige aanvulling voor de vertaalde CSE's waar duidelijk wel sprake was van een vreemde culturele verwijzing maar waarbij niet een van de strategieën zoals omschreven in hoofdstuk 2.2 was toegepast. Een voorbeeld uit het corpus van dergelijke CSE's zijn enkele intertekstuele verwijzingen naar boektitels afkomstig uit de Angelsaksische literatuur die reeds in het Nederlands zijn vertaald en waar dus een bestaande vertaling voor aanwezig is. Het feit dat de boeken ook bekend kunnen zijn bij het doelpubliek betekent echter niet dat het CSE dezelfde intertekstuele status heeft in het cultuursysteem van het doelpubliek. Ook voor planten/bomen/dieren die niet in Nederland voorkomen bestaat vaak wel een Nederlandstalige term. Er kan in dit soort gevallen niet gesproken worden van naturalisering omdat er van deze strategie volgens Aixelá (2010) alleen sprake is als het CSE uit de brontaal wordt vervangen door een CSE dat specifiek is voor het cultuursysteem van het doelpubliek. Wanneer een CSE is genaturaliseerd, is het dus van alle vreemde connotaties ontdaan en dit was niet het geval bij de vertaalde CSE's waarbij gebruik werd gemaakt van een bestaande vertaling. Vandaar dat deze vertaalstrategie tijdens de dataverzameling werd toegevoegd. De strategie is onderverdeeld bij doeltaalgerichte vertaalstrategieën.

Voor het beantwoorden van de vraag hoe Nederlandse vertalers cultuurspecifieke elementen benaderen in historische jeugdliteratuur is onderscheid gemaakt tussen verschillende CSE-categorieën en is in kaart gebracht welke verschillende vertaalstrategieën zijn toegepast door vertalers. Om te onderzoeken of leeftijd hierop een factor van invloed is, is in het corpus een

onderscheid aangebracht tussen boeken voor twaalf- tot vijftienjarigen en boeken voor vijftien- tot negentienjarigen. De verschillen tussen de leeftijdscategorieën zullen hieronder uiteengezet worden.

4.1 Resultaten leeftijdscategorie 12-15 jaar

Voor het beantwoorden van de vraag welke vertaalstrategieën zijn toegepast bij de vertaling van CSE's in historische romans in de leeftijdscategorie 12-15 jaar, is onderscheid gemaakt tussen verschillende CSE-categorieën en is in kaart gebracht welke verschillende vertaalstrategieën zijn toegepast door vertalers. In tabel 1 is weergegeven hoeveel CSE's in elke CSE-categorie zijn aangetroffen in de boeken uit het corpus voor 12- tot 15-jarigen. In totaal zijn er 187 CSE's aangetroffen en ruim een derde van deze CSE's betreft een eigennaam. Van Coillie (2006: 135) verwijst naar een onderzoek waaruit blijkt dat het vertalen van eigennamen in Nederland is onderworpen aan een duidelijke vertaalconventie. Uit het onderzoek bleek dat in boeken voor kinderen van twaalf jaar en ouder eigennamen meestal onvertaald worden gelaten. Dit resultaat kwam ook in het huidige onderzoek naar voren. Aangezien het percentage eigennamen in dit corpus zo hoog ligt in vergelijking met de overige CSE-categorieën, en aangezien voor deze categorie bijna uitsluitend dezelfde strategie is toegepast (namelijk herhaling), is het beter om de categorie eigennamen van de overige categorieën te onderscheiden om te voorkomen dat er een vertekend beeld van gebruikte vertaalstrategieën ontstaat. In het vervolg van dit onderzoek zal daarom altijd

Tabel 1.

Aangetroffen CSE's per categorie in de leeftijdscategorie 12-15 jaar.

Vertaalstrategie	Aantal	Percentage
Ecologisch	0	0%
Eenheidsbegrip	1	1%
Eigenaam	60	32%
Sprekende eigenaam	4	2%
Geografisch	21	11%
Historisch	29	16%
Institutioneel	3	2%
Intertekstualiteit	11	6%
Materieel-cultureel	30	16%
Sociaal-cultureel	28	15%
Totaal	187	100%

Tabel 2.

Percentages van toegepaste vertaalstrategieën in de leeftijdscategorie 12-15 jaar exclusief categorie eigennamen.

	Vertaalstrategie	Percentage
Brontekstgericht	Herhaling	33%
	Leenvertaling	12%
	Orthografische aanpassing	16%
	Extratekstuele toelichting	7%
	Intratekstuele toelichting	3%
	Omschrijving	2%
	Beperkte universalisering	1%
	Totaal	74%
Doeltaalgericht	Synonymie	1%
	Kernvertaling	6%
	Naturalisering	10%
	Bestaande vertaling	6%
	Adaptatie	2%
	Afzwakking	0%
	Autonome schepping	0%
	Totaal	25%
	Weglatting	1%

duidelijk worden vermeld of de resultaten betrekking hebben op het corpus inclusief of exclusief de categorie eigennamen.

De percentuele verdeling van de gebruikte vertaalstrategieën in deze leeftijdscategorie is in tabel 2 inzichtelijk gemaakt, waarbij de categorie eigennamen buiten beschouwing is gelaten. Voor deze leeftijdscategorie geldt dat de meest gebruikte strategie herhaling is. Daarna zijn orthografische aanpassing, leenvertaling en naturalisering als vertaalstrategie het meest toegepast, hoewel deze aantallen wel aanzienlijk lager liggen. Van een aantal strategieën is amper gebruik gemaakt, het gaat om adaptatie, beperkte universalisering, synonymie, weglating en intratekstuele toelichting. In het corpus zijn geen autonome scheppingen of afzwakkingen aangetroffen in deze leeftijdscategorie. Het overgrote deel van de gevonden vertaalstrategieën bestaat uit brontekstgerichte strategieën, slechts 25% van de strategieën is doeltaalgericht. Uiteraard verschillen de gebruikte vertaalstrategieën per CSE-categorie. Daarom zijn in tabel 3 de vertaalstrategieën per categorie weergegeven. Uit de tabel

blijkt dat voor sommige categorieën vaak dezelfde strategie wordt toegepast, terwijl voor andere gebruik wordt gemaakt van uiteenlopende vertaalstrategieën. Enkele van deze categorieën zullen nu nader worden toegelicht. Voor de categorie eigennamen is zoals eerder al vermeld een duidelijke strategievoorkeur te herkennen; 92% van de conventionele namen wordt zonder verdere aanpassing herhaald. Voor de overige 8% vindt orthografische aanpassing plaats, waarbij de spelling van de naam wordt aangepast aan de normen van de doeltaal. Voor de eigennamen die een extra betekenislaag met zich meedragen, de sprekende namen, geldt een ander resultaat. Bij deze categorie is namelijk of sprake van leenvertaling of van adaptatie. Deze gegevens komen overeen met Aixelá's (2010: 199) observatie dat conventionele eigennamen doorgaans herhaald of getranscribeerd worden en sprekende eigennamen linguïstisch worden vertaald.

Ook in de categorie geografische elementen is er een sterke voorkeur voor de strategie herhaling, hoewel ook van andere strategieën gebruik is gemaakt, zoals orthografische aanpassing (Penn's Creek wordt bijvoorbeeld Penns Creek), leenvertaling (Buffalo Valley wordt bijvoorbeeld Buffelvallei) en eenmaal een intratekstuele toelichting, waarbij werd gespecificeerd dat 'the Loire' een rivier is.

De meest gebruikte vertaalstrategieën voor historische CSE's zijn herhaling en orthografische aanpassing. De oorzaak hiervan ligt bij het feit dat de data van historische CSE's in grote mate bestaat uit namen van historische figuren. Deze eigennamen zijn dus volgens de vertaalconventies voor conventionele namen vertaald. Voor overige historische CSE's is onder andere gebruik gemaakt van extratekstuele toelichting. Alle CSE's die met deze strategie zijn vertaald in deze leeftijdscategorie komen echter wel uit hetzelfde boek.

Voor de categorieën 'materieel-cultureel' en 'sociaal-cultureel' geldt dat er veel verschillende vertaalstrategieën zijn toegepast. Het vertalen van dergelijke CSE's is duidelijk zeer afhankelijk van de tekstuele context en vereist per geval een andere strategie. Het is de enige categorie waarvoor in deze leeftijdscategorie gebruik is gemaakt van de strategieën naturalisering en kernvertaling. Verder zijn voor deze categorie ook leenvertaling, herhaling en orthografische aanpassing meermaals toegepast als vertaalstrategie.

Bij de categorie intertekstualiteit is zoals eerder al vastgesteld onder andere gebruik gemaakt van bestaande vertalingen. Het ging hier met name om titels uit de Angelsaksische literatuur. Daarnaast zijn een aantal intertekstuele verwijzingen herhaald. De herhalingen hadden uitsluitend betrekking op verwijzingen naar personages uit boeken. Een enkele keer was er sprake van een leenvertaling, een orthografische aanpassing en een adaptatie. De gekozen strategie zal ongetwijfeld afhangen van de bekendheid van het intertekstuele element in de cultuur waarin de vertaling verschijnt.

Tabel 3.

Gebruikte vertaalstrategieën uitgesplitst per CSE-categorie in de leeftijdscategorie 12-15 jaar met op de y-as de vertaalstrategieën en op de x-as de CSE-categorieën.

	Ecologisch	Eenheids- begrip	Eigenaam	Sprekende eigenaam	Geografisch	Historisch	Institutioneel	Intertekstu- aliteit	Materieel- cultureel	Sociaal- cultureel	Totaal
Herhaling	-	-	55 (29%)	-	14 (7%)	14 (7%)	1 (1%)	4 (2%)	2 (1%)	6 (3%)	96 (51%)
Leenvertaling	-	-	-	2 (1%)	2 (1%)	2 (1%)	1 (1%)	1 (1%)	4 (2%)	5 (3%)	17 (9%)
Orthografische aanpassing	-	-	5 (3%)	-	3 (2%)	7 (4%)	-	1 (1%)	4 (2%)	4 (2%)	24 (13%)
Extratekstuele toelichting	-	-	-	-	-	4 (2%)	1 (1%)	-	4 (2%)	-	9 (5%)
Intratekstuele toelichting	-	-	-	-	1 (1%)	-	-	-	3 (2%)	-	4 (2%)
Omschrijving	-	-	-	-	1 (1%)	-	-	-	1 (1%)	1 (1%)	3 (2%)
Beperkte universalisering	-	1 (1%)	-	-	-	-	-	-	-	-	1 (1%)
Bestaande vertaling	-	-	-	-	-	2 (1%)	-	4 (2%)	1 (1%)	1 (1%)	8 (4%)
Synonymie	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1 (1%)	1 (1%)
Kernvertaling	-	-	-	-	-	-	-	-	3 (2%)	4 (2%)	7 (4%)
Naturalisering	-	-	-	-	-	-	-	-	7 (4%)	5 (3%)	12 (6%)
Adaptatie	-	-	-	2 (1%)	-	-	-	1 (1%)	1 (1%)	-	4 (2%)
Autonome schepping	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Afzwakking	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Weglating	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1 (1%)	1 (1%)
Totaal	-	1 (1%)	60 (32%)	4 (2%)	21 (16%)	29 (15%)	3 (2%)	11 (6%)	30 (16%)	28 (15%)	187 (100%)

Noot. Voor de lege cellen geldt een nul-waarde. Alle percentages zijn afgerond.

Om iets te kunnen zeggen over de manier waarop vertalers CSE's in het corpus hebben benaderd is tijdens de dataverzameling ook aandacht geweest voor de functie die het CSE vervulde in de brontekst in vergelijking met de doelttekst. Er is gecontroleerd of de gekozen vertaalstrategieën eventuele verschuivingen in deze functie teweeg hebben gebracht. Van de 187 CSE's in de leeftijdscategorie zijn in de brontekst 151 CSE's als ontspannend gemarkeerd, 33 als informatief en 3 als didactisch. In de doeltteksten hebben inderdaad verschuivingen plaatsgevonden, maar het ging uitsluitend om verschuivingen (in totaal 7) van ontspannend naar informatief door het gebruik van extratekstuele toelichting als vertaalstrategie. De informatieve functie zorgt ervoor dat de lezer nieuwe kennis kan opdoen en zijn of haar nieuwsgierigheid kan bevredigen. Door het gebruik van de strategie extratekstuele toelichting hebben de vertalers ervoor gezorgd dat de lezer een eventuele behoefte aan nieuwe/extra informatie over het CSE snel kan bevredigen. De functieverhuizing beïnvloedt de tekst op macroniveau amper omdat de lezer niet verplicht is de extratekstuele toelichting daadwerkelijk op te zoeken in de verklarende woordenlijst. In dat opzicht kan gesteld worden dat het CSE in de lopende tekst haar ontspannende functie behoudt en dat de extratekstuele toelichting een extra functie toevoegt en de functie uit de BT niet compleet vervangt. Dit ligt wellicht anders wanneer de extratekstuele toelichting als voetnoot is opgenomen, maar dat was in deze dataset slechts één keer het geval. Er kan dus worden vastgesteld dat in dit corpus door vertalers veel waarde is gehecht aan het behoud van de functie uit de brontekst en dat de brontekstfunctie is overgebracht door zowel brontekstgerichte als doeltaalgerichte strategieën.

4.2 Resultaten leeftijdscategorie 15-19 jaar

In de boeken voor 15- tot 19-jarigen uit het corpus zijn in totaal 230 CSE's aangetroffen. Het aantal CSE's dat in elke categorie is aangetroffen is weergegeven in tabel 4. Net als in de andere leeftijdscategorie geldt dat eigennamen ruim een derde van alle CSE's beslaan. Ook de categorieën sociaal-cultureel, materieel-cultureel en geografisch worden in ongeveer gelijke mate vertegenwoordigd in deze leeftijdscategorie als in de leeftijdscategorie 12-15 jaar. Het aantal historische elementen en intertekstuele verwijzingen is wel aanzienlijk lager, maar voor de overige categorieën geldt dat er meer CSE's zijn aangetroffen in de leeftijdscategorie 15-19 jaar. In tabel 5 is de percentuele verdeling van de gebruikte vertaalstrategieën in deze leeftijdscategorie inzichtelijk gemaakt, waarbij de categorie eigennamen buiten beschouwing is gelaten. Voor deze leeftijdscategorie geldt dat de meest gebruikte strategie herhaling is, hoewel kernvertaling bijna net zo vaak is toegepast. Ook de strategie naturalisering komt relatief vaak voor in het corpus van deze leeftijdscategorie. Strategieën die niet of amper zijn toegepast zijn: afzwakking, autonome schepping, adaptatie, synonymie en weglating. Daarnaast is er een groep vertaalstrategieën die

Tabel 4.

Aangetroffen CSE's per categorie in de leeftijdscategorie 15-19 jaar.

Vertaalstrategie	Aantal	Percentage
Ecologisch	11	5%
Eenheidsbegrip	8	3%
Eigenaam	81	35%
Sprekende eigenaam	0	0%
Geografisch	26	11%
Historisch	9	4%
Institutioneel	30	13%
Intertekstualiteit	1	0%
Materieel-cultureel	38	17%
Sociaal-cultureel	26	11%
Totaal	187	100%

ongeveer in gelijke, maar beperkte, mate is toegepast. Het gaat om: leenvertaling, orthografische aanpassing, extratekstuele toelichting, intratekstuele toelichting, omschrijving en bestaande vertaling. Wat opvalt aan deze resultaten is dat het aandeel van doeltaalgerichte strategieën in het corpus aanzienlijk hoger ligt in de leeftijdscategorie 15-19 jaar (41%) dan voor de boeken in de leeftijdscategorie 12-15 jaar (25%). Dit resultaat is in strijd met de verwachting dat naarmate het doelpubliek ouder is, vertalers opteren voor meer brontekstgerichte vertaalstrategieën in plaats van doeltaalgerichte strategieën.

Om de oorzaak van het aangetroffen verschil te achterhalen is gekeken naar het gebruik van de vertaalstrategieën per CSE-categorie. De resultaten hiervan zijn weergegeven in tabel 6. De strategieën kernvertaling en naturalisering zijn toegepast in de volgende CSE-categorieën: ecologisch, eenheidsbegrip, institutioneel, materieel-cultureel en sociaal-cultureel. In de leeftijdscategorie 12-15 jaar zijn deze vertaalstrategieën alleen toegepast bij de categorie materieel-cultureel en sociaal-cultureel. Er zijn echter geen of amper ecologische elementen, eenheidsbegrippen of institutionele CSE's aangetroffen in het corpus met boeken voor 12- tot 15-jarigen. Dit maakt het lastig om te achterhalen of de strategieën kernvertaling en naturalisering werkelijk vaker worden toegepast in historische jeugdromans voor 15- tot 19-jarigen, of dat de strategieën met name worden ingezet bij bepaalde CSE-categorieën. Het is immers mogelijk dat eenheidsbegrippen, ecologische verwijzingen of institutionele begrippen vaker worden vertaald door middel van doeltaalgerichte strategieën.

Tabel 5.

Percentages van toegepaste vertaalstrategieën in de leeftijdscategorie 15-19 jaar exclusief categorie eigennamen.

	Vertaalstrategie	Percentage
Brontekstgericht	Herhaling	20%
	Leenvertaling	9%
	Orthografische aanpassing	6%
	Extratekstuele toelichting	8%
	Intratekstuele toelichting	6%
	Omschrijving	6%
	Beperkte universalisering	2%
	Totaal	57%
Doeltaalgericht	Synonymie	2%
	Kernvertaling	17%
	Naturalisering	14%
	Bestaande vertaling	7%
	Adaptatie	0%
	Afzwakking	0%
	Autonome schepping	1%
	Totaal	41%
	Weglatting	2%

De data in het corpus van de oudere leeftijdscategorie biedt echter geen aanleiding om te suggereren dat deze CSE-categorieën onderhavig zijn aan duidelijke vertaalconventies zoals dat bijvoorbeeld wel voor eigennamen het geval is. De institutionele begrippen zijn bijvoorbeeld nog met zeven andere strategieën vertaald naast kernvertaling en naturalisering. Dit wijst niet op een duidelijke strategievoorkeur. Aan de andere kant geldt dat in beide leeftijdscategorieën ongeveer tussen de 3% en 5% van de materieel-culturele en sociaal-culturele elementen met de strategieën kernvertaling en naturalisering zijn vertaald. In dat opzicht is het mogelijk dat ook in de overige CSE-categorieën vergelijkbare resultaten tussen de leeftijdscategorieën zouden worden aangetroffen als er per CSE-categorie meer data aanwezig was geweest om te vergelijken. Wellicht dat het verschil tussen gebruikte brontekst- en doeltaalgerichte strategieën in de twee leeftijdscategorieën hierdoor geminimaliseerd zou worden. Een andere mogelijkheid is dat het hoge percentage doeltaalgerichte strategieën in de leeftijdscategorie 15-19 jaar wordt veroorzaakt door specifieke boeken uit het corpus. Deze mogelijkheid zal later onder paragraaf 4.3 uitgebreider worden besproken.

Tabel 6.

Gebruikte vertaalstrategieën uitgesplitst per CSE-categorie in de leeftijdscategorie 15-19 jaar met op de y-as de vertaalstrategieën en op de x-as de CSE-categorieën.

	Ecologisch	Eenheidsbegrip	Eigenaam	Spreekende eigenamen	Geografisch	Historisch	Institutioneel	Intertekstualiteit	Materieel-cultureel	Sociaal-cultureel	Totaal
Herhaling	-	2 (1%)	80 (43%)	-	17 (9%)	1 (1%)	2 (1%)	1 (1%)	4 (2%)	2 (1%)	109 (47%)
Leenvertaling	-	-	-	-	4 (2%)	1 (1%)	5 (2%)	-	3 (1%)	1 (1%)	14 (6%)
Orthografische aanpassing	1 (1%)	-	1 (1%)	-	1 (1%)	3 (1%)	2 (1%)	-	-	1 (1%)	9 (4%)
Extratekstuele toelichting	-	-	-	-	-	-	7 (3%)	2 (1%)	-	3 (1%)	12 (5%)
Intratekstuele toelichting	-	-	-	-	-	2 (1%)	3 (1%)	-	3 (1%)	1 (1%)	9 (4%)
Omschrijving	2 (1%)	-	-	-	-	-	2 (1%)	-	2 (1%)	2 (1%)	8 (3%)
Beperkte universalisering	-	1 (1%)	-	-	-	-	-	-	1 (1%)	1 (1%)	3 (1%)
Bestaande vertaling	4 (2%)	1 (1%)	-	-	-	2 (1%)	1 (1%)	-	3 (1%)	-	11 (5%)
Synonymie	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3 (1%)	3 (1%)
Kernvertaling	2 (1%)	1 (1%)	-	-	1 (1%)	-	4 (2%)	-	11 (5%)	7 (3%)	26 (11%)
Naturalisering	2 (1%)	3 (1%)	-	-	1 (1%)	-	4 (2%)	-	7 (3%)	4 (3%)	21 (9%)
Adaptatie	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Autonome schepping	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1 (1%)
Afzwakking	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Weglating	-	-	-	-	1 (1%)	-	-	-	2 (1%)	1 (1%)	4 (2%)
Totaal	11 (5%)	8 (3%)	81 (35%)	-	25 (11%)	10 (4%)	30 (13%)	2 (1%)	38 (17%)	26 (11%)	230 (100%)

Noot. Voor de lege cellen geldt een nul-waarde. Alle percentages zijn afgerond.

Wat betreft de andere categorieën is herhaling een strategie die voor vrijwel elke CSE-categorie wordt toegepast, hoewel ook in deze leeftijdscategorie geldt dat deze strategie met name bij eigennamen en geografische begrippen het meest wordt toegepast. Voor de overige categorieën geldt dat herhaling één van de gebruikte strategieën is, maar nooit de dominante. In tegenstelling tot in de leeftijdscategorie 12-15 jaar zijn in de leeftijdscategorie 15-19 jaar een redelijk aantal institutionele elementen aangetroffen. Voor deze categorie geldt net als voor de categorieën ‘materieel-cultureel’ en ‘sociaal-cultureel’ dat er van veel verschillende vertaalstrategieën gebruik is gemaakt. In ongeveer een derde van deze CSE’s is ervoor gekozen om het institutionele element nader toe te lichten in de vorm van een extratekstuele toelichting, intratekstuele toelichting of omschrijving. Hoewel de extratekstuele toelichting in het corpus vaker voorkomt dan de intratekstuele toelichting, dient te worden opgemerkt dat de extratekstuele toelichting in slechts één boek uit het corpus voor 15- tot 19-jarigen als strategie wordt toegepast, terwijl de intratekstuele toelichting in elk boek wel een keer voorkomt. Naast deze strategieën zijn de institutionele elementen ook vertaald door middel van naturalisering en kernvertaling. Ook de leenvertaling is een aantal keer toegepast. In totaal is een derde van de institutionele CSE’s met een doeltaalgerichte strategie vertaald en twee derde met een brontekstgerichte strategie. Voor deze categorie lijkt dus een voorkeur te bestaan voor het behoud van het vreemde, maar wel met behulp van een toelichting in een of andere vorm of door gebruik te maken van een leenvertaling om het CSE toegankelijk(er) te maken.

Daarnaast is wederom geanalyseerd of de gekozen vertaalstrategieën een verschuiving in functie teweeg hebben gebracht. Van de 230 CSE’s in de leeftijdscategorie zijn in de brontekst 221 CSE’s als ontspannend gemarkeerd en de overige 9 als informatief. In de doelttekst was dit aantal 212 tegenover 18. Ook in deze leeftijdscategorie vonden de verschuivingen plaats door het gebruik van de strategie extratekstuele toelichting. Eenmaal was er sprake van een verschuiving van ontspannende functie naar informatieve functie door een intratekstuele toelichting. Het ging in dit geval om een verwijzing in de BT naar een “Brunswick” die in de DT was vertaald met “brunswick, een driekwartrok en jak”. Hier is duidelijk sprake geweest van een behoefte om de lezer extra informatie te bieden. Overigens geldt niet dat voor elke intratekstuele toelichting de functie van het CSE in de doelttekst is veranderd. In het geval van de verwijzing naar “St Peter” bijvoorbeeld, vertaald als “de abdij van St.-Pieter”, is de toelichting op zo’n natuurlijke wijze in de tekst verwerkt dat de functie van het CSE gelijk blijft ondanks de extra informatie die de lezer wordt geboden. Ook voor deze leeftijdscategorie geldt dat de enkele verschuivingen in functie van de CSE’s die voorkomen in het corpus geen impact hebben gehad op de dominante functie van de geanalyseerde historische jeugdboeken.

4.3 Algemene observaties

In totaal zijn in het corpus 417 CSE's aangetroffen, wat gemiddeld neerkomt op 42 CSE's per geanalyseerd werk. Sommige boeken bleken echter aanzienlijk minder CSE's te bevatten dan andere boeken uit het corpus, zoals zal blijken uit tabel 8 en 9. De aanname dat er in historische jeugdromans veel CSE's zouden voorkomen bleek enigszins tegen te vallen. Dit zou kunnen liggen aan het feit dat het corpus met name bestond uit historische boeken in ruime zin, waarin het avontuurlijke aspect een grotere rol speelde dan het informatieve aspect en er wellicht een minder grote focus lag op het creëren van een historische context door middel van CSE's. Toch is de historische avonturenroman het meest populair als subgenre binnen de historische jeugdliteratuur (Ros, 2014) en aangezien in jeugdromans het hoofdpersonage meestal een jongere is, en jongere meestal geen sleutelfiguur in de geschiedenis hebben gespeeld, zijn historische jeugdromans vaak volledig verzonden verhalen die zich afspelen in een historisch kader (Fisher, 2004). In dat opzicht is het opgestelde corpus wel representatief voor de historische jeugdboekenmarkt. Het is ook mogelijk dat schrijvers van jeugdboeken überhaupt weinig CSE's in hun boeken verwerken. In het corpus van de leeftijdscategorie 12-15-jarigen zijn ook minder CSE's aangetroffen dan in het corpus van de leeftijdscategorie 15-19-jarigen. Om deze speculatie te staven zou echter een uitgebreid vergelijkend onderzoek moeten plaatsvinden. Voor dit onderzoek geldt in ieder geval dat de gevonden resultaten vooral betrekking hebben op het huidige corpus en eventuele conclusies voorzichtig geformuleerd moeten worden.

Wellicht opmerkelijk is dat er relatief weinig historische verwijzingen in het corpus zijn gevonden (39 van de 417 CSE's zijn als historisch gecategoriseerd) terwijl het corpus bestond uit historische romans. De reden hiervoor is tweeledig. Ten eerste speelden een groot aantal van de boeken zich af tijdens een historische periode die tot een gezamenlijk Europees verleden behoort en daardoor niet per se cultuurspecifiek is, zoals tijdens de Tweede Wereldoorlog of ten tijde van het Romeinse Rijk. De andere reden is dat tijdens het categoriseren van de data alleen verwijzingen naar de geschiedenis van een specifieke cultuur, denk hierbij aan belangrijke personen, gebeurtenissen of perioden, als 'historisch' zijn gecategoriseerd. Verwijzingen die betrekking hadden op bijvoorbeeld kledingstukken, munteenheden, beroepen, gerechten en dergelijke die nu niet meer in gebruik zijn (en daardoor wel als historisch kunnen worden beschouwd), zijn ingedeeld in bijvoorbeeld de categorie 'materieel-cultureel' of 'sociaal-cultureel' omdat de historische context van het boek is beschouwd als cultureel uitgangspunt.

Tabel 7.

Percentages toegepaste vertaalstrategieën in de verschillende leeftijdscategorieën, waarbij categorie eigennamen buiten beschouwing is gelaten.

	Vertaalstrategie	12-15 jaar	15-19 jaar	12-19 jaar
Brontekstgericht	Herhaling	33%	20%	26%
	Leenvertaling	12%	9%	11%
	Orthografische aanpassing	16%	6%	10%
	Extratekstuele toelichting	7%	8%	8%
	Intratekstuele toelichting	3%	6%	5%
	Omschrijving	2%	6%	4%
	Beperkte universalisering	1%	2%	1%
	Totaal	74%	57%	65%
Doeltaalgericht	Synonymie	1%	2%	1%
	Kernvertaling	6%	17%	12%
	Naturalisering	10%	14%	12%
	Bestaande vertaling	6%	7%	7%
	Adaptatie	2%	0%	1%
	Afzwakking	0%	0%	0%
	Autonome schepping	0%	1%	0%
	Totaal	25%	41%	33%
	Weglatting	1%	2%	2%

Wat uit hoofdstuk 4.1 en 4.2 is gebleken, is dat de gebruikte vertaalstrategieën in de twee leeftijdscategorieën in grote mate overeenkomen. In tabel 7 is voor het overzicht weergegeven hoeveel elke strategie is toegepast in de leeftijdscategorie 12-15 jaar, 15-19 jaar en in het gehele corpus. De categorie eigennamen is hierbij buiten beschouwing gelaten omdat deze categorie in beide leeftijdscategorieën uitsluitend met herhaling en orthografische aanpassing is vertaald. Voor de overige CSE's is herhaling met name een voorkeursstrategie gebleken. Daarna volgen naturalisering, kernvertaling, leenvertaling en orthografische aanpassing als meest gebruikte vertaalstrategieën voor CSE's. Er is dus zowel gebruik gemaakt van brontekstgerichte als doeltaalgerichte strategieën door de vertalers in dit corpus van jeugdliteratuur, waarbij er op basis van de percentages toch een voorkeur aanwezig lijkt te zijn voor brontekstgerichte strategieën. Zo is 65% van de CSE's die geen eigennamen zijn met een van de brontekstgerichte strategieën vertaald.

Op basis van de huidige data blijkt bovendien dat er weinig gebruik is gemaakt van de strategieën adaptatie, autonome schepping, beperkte universalisering en synonymie.

Hoewel de gegevens die werden aangetroffen in het corpus reeds zijn uitgesplitst naar leeftijdscategorie, is het ook relevant om te kijken of er bij de boeken onderling nog grote verschillen worden aangetroffen. Hiermee kan onder andere worden gecontroleerd of de resultaten zijn beïnvloed door de strategievoorkeuren van één enkele vertaler. Dit zou eventueel ook kunnen verklaren waarom in de leeftijdscategorie 15-19 jaar de strategie kernvertaling, en in beperktere mate de strategie naturalisering, vaker is toegepast dan in de leeftijdscategorie 12-15 jaar. Een andere interessante vraag is of de tijdsafstand van de historische context in de boeken invloed heeft op het soort CSE's die zijn aangetroffen en dus ook op de vertaalstrategieën die vervolgens zijn toegepast. Deze gegevens zijn verwerkt in tabel 8 en 9, waarbij in tabel 8 is weergegeven welke CSE-categorieën werden aangetroffen in elk boek en in tabel 9 welke vertaalstrategieën. In de tabellen is ook benoemt in welke tijdsperiode het verhaal zich afspeelt. Het is immers een mogelijkheid dat naarmate de tijdsafstand toeneemt, ook de onbekendheid van het CSE toeneemt, wat eventueel kan leiden tot de keuze van de vertaler om meer doeltaalgerichte strategieën toe te passen of extra uitleg te verschaffen.

Wat op basis van de gegevens in tabel 8 geconcludeerd kan worden is dat een grotere tijdsafstand niet betekent dat er meer CSE's in het boek zullen worden aangetroffen. Hoewel het boek dat zich in de 2^e eeuw afspeelt wel degelijk de meeste CSE's bevatte, geldt dat niet voor de boeken die daarop volgen. *Anna, prinses van Byzantium*, dat zich in de 11^e eeuw afspeelt, bevat bijvoorbeeld aanzienlijk minder CSE's dan *Niemandsbuid* dat zich in de 19^e eeuw afspeelt. En laatstgenoemde bevat ook meer CSE's dan bijvoorbeeld een boek dat zich afspeelt in de 15^e eeuw, namelijk *Wisselkind*, of de 18^e eeuw, namelijk *Toch ben ik niet alleen*. Wel is te zien dat de boeken die bedoeld zijn voor een lezerspubliek van 12-15 jaar over het algemeen minder CSE's bevatten. Wat betreft de verschillende categorieën komen de ecologische verwijzingen en eenheidsbegrippen grotendeels uit hetzelfde boek, namelijk *Niemandsbuid*. De sprekende eigennamen komen alleen voor in boeken met de leeftijdscategorie 12-15 jaar, maar in zeer beperkte mate. Ook de intertekstuele verwijzingen komen vrijwel allemaal uit hetzelfde boek, namelijk *Projekt 1065*. In dit boek komen dan weer geen materieel-culturele verwijzingen voor, terwijl dit in de rest van het corpus wel een van de meest voorkomende categorie is. De categorie sociaal-cultureel komt weinig voor in de boeken die zich van de 11^e eeuw tot en met de 15^e eeuw afspelen, evenals de boeken die zich tijdens de Tweede Wereldoorlog afspelen. Een mogelijke reden hiervoor is dat in *Anna, prinses van Byzantium*, *Kruistocht* en *Wisselkind* het klooster een centrale rol innamen in het verhaal. De verwijzingen die eventueel als sociaal-cultureel gemarkeerd hadden kunnen worden, werden niet als zodanig opgenomen omdat het christendom cultuur overstijgend is.

Tabel 8.

Overzicht van aantal CSE's per categorie, boek en per tijdsperiode

	Dea delaar van het negende	Anna prinses van Byzantium	Kruistocht	Wisselkind	Toch ben ik niet alleen	De grand tour van Henry (...)	De rode halsketting	Niemandsbuid	Projekt 1065	De boekendief	Totaal
Leeftijdscategorie	15-19	12-15	12-15	15-19	12-15	15-19	12-15	15-19	12-15	15-19	
	2e eeuw	11 ^e eeuw	13 ^e eeuw	15 ^e eeuw	18 ^e eeuw		1795	19e eeuw	1940-1945		
Ecologisch	2				2			7			11
Eenheidsbegrip	1			2			1	5			9
Eigenaam	11	6	10	10	11	16	25	24	8	20	141
Sprekende eigenaam			1		1		1		1		4
Geografisch	11		7		6	4	7	5	1	6	47
Historisch		14	8	6			7		2		38
Institutioneel	17		1	3	5			2	2	3	33
Intertekstualiteit			1		1		1	1	8		12
Materieel-cultureel	9	5	11	3	6	12	8	10	4		68
Sociaal-cultureel	9	2	2		13	14	8	3	3		54
Totaal	60	27	41	24	38	54	58	57	23	35	417

Voor de twee boeken die zich tijdens de Tweede Wereldoorlog afspeelden gold meestal ook dat de verwijzingen naar bijvoorbeeld het leven in Duitsland tijdens de oorlog niet cultuurspecifiek waren op de manier waarop Aixelá dit begrip definieert. Wat verder nog in het oog springt is dat in *De adelaar van het negende* verhoudingsgewijs veel institutionele verwijzingen bevat. Voor de overige verschillen in CSE-categorieën, bijvoorbeeld waarom het ene boek aanzienlijk meer CSE's bevat dan het andere, kunnen geen duidelijke redenen worden aangewezen. Er zijn verder ook geen noemenswaardige verschillen als het gaat om de verdeling van CSE's tussen de boeken in het corpus.

Tabel 9.

Overzicht van de aantal verstralstrategieën per boek en tijdsperiode. Inclusief categorie eigennamen.

	Dea de laar van het negende	Anna prinses van Byzantium	Kruistocht	Wisselkind	Toch ben ik niet alleen	De grand tour van Henry	De rode halsketting	Niemandsbuird	Projekt 1065	De boekendief	Totaal
Leeftijdscategorie	15-19	12-15	12-15	15-19	12-15	15-19	12-15	15-19	12-15	15-19	
	2e eeuw	11 ^e eeuw	13 ^e eeuw	15 ^e eeuw	18 ^e eeuw		1795	19e eeuw	1940-1945		
adaptatie			2						2		4
autonome schepping							1				1
beperkte universalisering	1					2		1			4
bestaande vertaling	1			3	2	5	2	4	2		19
extratekstuele toelichting	12		8		1						21
herhaling	16	14	15	10	16	33	25	36	15	25	205
intratekstuele toelichting	4		2	2	1	1	1	1		1	13
kernvertaling	9	2		2	3	5	9	2		1	33
leenvertaling	5	3	2		6	2	1	3	3	6	31
naturalisering	5	1	5	3	1	4	8	4	1	1	33
omschrijving	4				1	2	2	2			11
orthografische aanpassing	2	7	7	4	5	1	1	5		1	33
synonymie					1		3				4
weglating	1				1	2	1				5
Eindtotaal	60	27	41	24	38	57	54	58	23	35	417

Het kan uiteraard voorkomen dat bepaalde vertalers sterke voorkeuren hebben voor specifieke vertaalstrategieën, wat invloed zou kunnen hebben op de gemiddelde resultaten. In tabel 9 is daarom een overzicht gegeven van het aantal keer dat een specifieke vertaalstrategie per boek is toegepast. Een van de strategieën die beperkt in het corpus is toegepast, is de extratekstuele toelichting. Het gaat in totaal om 3 boeken, waarbij de extratekstuele toelichting in de boeken *De adelaar van het negende* en *Kruistocht* is verwerkt in een woordenlijst achterin het boek en in *Toch ben ik niet alleen* als een voetnoot. *De adelaar van het negende* is hierbij het enige boek dat bij de leeftijdscategorie 15-19 jaar hoort. Er kan gespeculeerd worden over de reden waarom er een woordenlijst in dit boek is opgenomen. Ten eerste is er sprake van een grote tijdsafstand aangezien het boek zich in de tweede eeuw afspeelt. Vanwege deze tijdsafstand is het aannemelijk dat er onbekende begrippen in het boek zullen voorkomen die enige uitleg vereisen. De uitgeverij of vertaler heeft waarschijnlijk bepaald dat een verklarende woordenlijst hiervoor de beste methode was. De woordenlijst is immers niet aanwezig in de brontekst. Ook in het geval van *Kruistocht* is dit een aannemelijke reden, aangezien dit boek zich in de 13^e eeuw afspeelt. Overigens hoeft tijdsafstand niet per definitie een indicator te zijn van de aanwezigheid van een verklarende woordenlijst. *Anna, prinses van Byzantium* speelt zich bijvoorbeeld af in de 11^e eeuw, maar heeft geen verklarende woordenlijst. Voor *De adelaar van het negende* kan echter nog een andere reden worden aangewezen. Het boek is namelijk in de vorige eeuw al vertaald en de vertaling in kwestie is een lichte bewerking van deze vertaling uit 1965. Het boek is in het corpus opgenomen omdat *De adelaar van het negende* wordt beschouwd als een van de trendsetters van de historische jeugdroman zoals we die vandaag de dag kennen en de vertaling is in Nederland nog steeds in herdruk. De aanwezigheid van een verklarende woordenlijst zou echter het gevolg kunnen zijn van een vertaalconventie of didactische houding uit die tijd, aangezien een woordenlijst voor 15+-boeken tegenwoordig toch schaarser is.

Over de overige strategieën kan gezegd worden dat deze in relatief gelijke mate worden vertegenwoordigd in de verschillende boeken. De intratekstuele toelichting is bijvoorbeeld door bijna elke vertaler wel een keer benut, maar wel in zeer beperkte mate. Er kan gesteld worden dat het aantal kernvertaling in *De adelaar van het negende* en *De rode halsketting* in vergelijking redelijk hoog is, maar in verhouding met het totaal aantal CSE's in deze boeken valt dit dan weer mee. Bij geen enkel boek is er een duidelijke strategievoorkeur aan te wijzen. In het ene boek zijn wel meer verschillende vertaalstrategieën toegepast dan in het andere boek, maar bij de boeken waarin minder verscheidenheid van vertaalstrategieën is, is het aantal CSE's dat in dat boek is aangetroffen ook lager. Afgezien van de extratekstuele toelichting, zijn er geen vertaalstrategieën aangetroffen die verhoudingsgewijs zeer veel of zeer weinig in specifieke boeken voorkwamen. Van de gevonden resultaten kan dan ook gezegd worden dat deze representatief is voor het gehele corpus.

5. Conclusie

Over vertaalde kinderliteratuur wordt nog weleens gezegd dat de vertalers zich te veel vrijheid hebben toegeëigend en de vertaling hebben aangepast aan de cognitieve en emotionele kenmerken van het doelpubliek. Volgens Ghesquière (2009) worden in kinderliteratuur aanpassingen gedaan die onvoorstelbaar zijn in vertalingen van gecanoniseerde volwassenenliteratuur. Dit gaat onder andere om vereenvoudigingen, inkortingen, aanvullingen en vernederlandsingen van de brontekst en dergelijke aanpassingen zijn duidelijk terug te vinden in de vertaling van cultuurspecifieke elementen. Het doel van dit onderzoek was om te onderzoeken in welke mate dergelijke vrijheden worden genomen in jeugdliteratuur, waarvan het publiek geen kind meer is, maar ook nog (lang) niet volwassen. De vraag die is gesteld, is hoe Nederlandse vertalers de cultuurspecifieke elementen benaderen in hun vertalingen van Engelstalige historische jeugdliteratuur. Hierbij is onderscheid gemaakt tussen twee leeftijdsgroepen binnen de jeugdliteratuur, namelijk boeken voor twaalf- tot vijftienjarigen en boeken voor vijftien- tot negentienjarigen. De historische jeugdroman is geselecteerd als specifiek genre omdat hier naar verwachting veel culturele elementen in aangetroffen zouden worden.

Uit de resultaten blijkt dat de cultuurspecifieke elementen in de vertaalde historische jeugdromans grotendeels met brontekstgerichte vertaalstrategieën zijn vertaald. Van deze brontekstgerichte strategieën waren er drie strategieën die het meest werden toegepast, namelijk herhaling, leenvertaling en orthografische aanpassing. Toch is ook bijna een kwart van de CSE's in het corpus vertaald door middel van naturalisering of een kernvertaling, twee strategieën die juist doeltaalgericht zijn. De keuze voor een doeltaalgerichte strategie hangt meestal samen met een behoefte van de vertaler om aan de cognitieve en emotionele kenmerken van het doelpubliek tegemoet te komen. Toch betekent de keuze voor een doeltaalgerichte strategie niet meteen dat er grote vrijheden worden genomen met de tekst zoals dat volgens Ghesquière (2009) soms in kinderliteratuur gebeurt. In dit onderzoek is namelijk gecontroleerd of de gekozen vertaalstrategie invloed had op de functie die het CSE vervulde in de brontekst en in de doeltekst. Bij nagenoeg geen van de vertaalde CSE's was er sprake van een (grote) functieverhuizing. Op basis van het onderzochte corpus kan vastgesteld worden dat de vermeende vrijheden die plaatsvinden bij het vertalen van kinderliteratuur niet plaatsvinden bij het vertalen van jeugdliteratuur, of in ieder geval niet wanneer het aankomt op CSE's. Als dit wel het geval was geweest waren er naar verwachting meer vertaalstrategieën aangetroffen waaruit een dergelijke vrije houding is af te lezen. Hierbij valt te denken aan adaptatie, autonome schepping of weglating. Het gebruik van dergelijke strategieën brengt sneller een verandering in functie van tekstdelen teweeg, wat in grote mate invloed kan hebben op de functie van de gehele tekst. Het percentage van CSE's in het corpus dat met één van

deze strategieën is vertaald is echter nagenoeg nihil. Uiteraard dient wel te worden opgemerkt dat deze vergelijking tussen kinderliteratuur en de onderzochte jeugdliteratuur in dit onderzoek alleen wordt getrokken op basis van de theorie die over het vertalen van kinderliteratuur bekend is en de resultaten gevonden in het huidige corpus van jeugdliteratuur. O'Sullivan (2005) heeft namelijk ook opgemerkt dat de tendens om extra aanpassingen te doen voor kinderen steeds minder lijkt te worden. Of dit ook werkelijk het geval is, is in dit onderzoek niet nader onderzocht en vereist uitgebreider vergelijkend onderzoek.

Wel kunnen op basis van dit onderzoek uitspraken worden gedaan over de verschillen tussen historische jeugdliteratuur gericht op de leeftijdsklasse twaalf- tot vijftienjarigen en de leeftijdsklasse vijftien- tot negentienjarigen. Dit onderscheid is gemaakt aangezien jongeren in de periode tussen twaalf en negentien jaar een grote ontwikkeling doormaken en het mogelijk is dat vertalers van jeugdboeken hun vertaalstrategieën hierop afstemmen. De vraag die werd gesteld is of vertalers verschillen in hun benadering van CSE's tussen de twee leeftijdscategorieën. Om deze vraag genuanceerd te kunnen beantwoorden is het belangrijk om onderscheid te maken tussen de verschillende CSE-categorieën. Zo bleek voor de categorie eigennamen een duidelijke vertaalconventie te bestaan ongeacht de leeftijdscategorie. In lijn met eerder onderzoek worden eigennamen vrijwel altijd herhaald en anders vindt er orthografische aanpassing plaats. Voor geografische elementen gold dezelfde bevinding, hoewel er in mindere mate ook van andere strategieën gebruik werd gemaakt (dit was bij de eigennamen niet het geval). Materieel-culturele elementen of sociaal-culturele elementen daarentegen werden juist met een breed scala aan strategieën vertaald in beide corpora. Percentueel gezien waren de afwijkingen in deze categorieën tussen de twee leeftijdscategorieën wat betreft gebruikte vertaalstrategieën minimaal.

Sommige categorieën lieten zich lastig vergelijken voor de twee leeftijdsgroepen doordat er niet voor elke categorie genoeg data kon worden verzameld. Dit gold voor de categorieën ecologische begrippen, eenheidsbegrippen, institutionele begrippen en intertekstuele verwijzingen. Een opvallend resultaat was dat in de boeken voor vijftien- tot negentienjarigen vaker gebruik was gemaakt van kernvertaling en naturalisering. Aangezien 'vernederlandsing' van de tekst vaker voorkomt in kinderliteratuur dan volwassenenliteratuur was de aanname dat deze doeltaalgerichte strategieën eerder in boeken voor een jonger leespubliek zouden worden aangetroffen dan voor boeken gericht op vijftien- tot negentienjarigen. Doordat niet voor elke categorie evenveel data werd aangetroffen in de twee leeftijdscategorieën uit het corpus, kan op basis van de gegevens echter geen conclusie worden getrokken of deze strategieën ook werkelijk geprefereerd worden voor deze leeftijdscategorie of dat deze strategieën überhaupt regelmatig in vertaalde jeugdliteratuur worden toegepast. Het is natuurlijk ook mogelijk dat de keuze voor kernvertaling of naturalisering als

vertaalstrategie ook in een vergelijkbare mate in volwassenenliteratuur voorkomt. Deze mogelijkheid is niet nader onderzocht.

Afgezien van bovengenoemde bevinding verschillen de gebruikte vertaalstrategieën echter weinig tussen de twee leeftijdscategorieën. Zowel herhaling als leenvertaling waren veelgebruikte strategieën. Ook de orthografische aanpassing werd vaak toegepast als vertaalstrategie, hoewel meer in de leeftijdscategorie twaalf tot vijftien jaar dan vijftien tot negentien jaar. In het theoretisch kader werd opgemerkt dat tegenwoordig het geëmancipeerde kindbeeld dominant is en volwassenen dus uitgaan van het competente kind dat niet terugschrikt voor moeilijke boeken. De resultaten van dit onderzoek lijken dit beeld te ondersteunen aangezien de vertalers vreemde elementen in grote mate hebben behouden en niet de behoefte hebben gevoeld om het doelpubliek tegemoet te komen door te veel toe te lichten, te neutraliseren of te naturaliseren. Hierbij zal ook de inschatting van de vertaler wat betreft de bekendheid van het doelpubliek met de broncultuur en het cultuurspecifieke element in kwestie een rol hebben gespeeld. Het hoge percentage van herhaalde CSE's suggereert dat de vertalers de voorkennis hoog hebben ingeschat. Dit blijkt ook uit het feit dat er nagenoeg geen gebruik is gemaakt van de vertaalstrategieën synonymie of beperkte universalisering. Blijkbaar lag het bijna nooit voor de hand om het CSE te vervangen door een synoniem of een plaatsvervangend CSE uit de broncultuur te gebruiken dat waarschijnlijk bekender zou zijn bij het doelpubliek. Er kan geconcludeerd worden dat de benadering van vertalers dus in grote mate brontekstgericht is geweest met een focus op behoud van het originele CSE. Voor sommige CSE's, met name de materieel-culturele en sociaal-culturele begrippen, maakten de vertalers wel meer gebruik van doeltaalgerichte vertaalstrategieën. Hoewel een overmatig gebruik van deze strategieën kan leiden tot afvlakking van de tekst, beïnvloedde deze strategieën nooit de functie van het CSE in de doelttekst vergeleken met de brontekst. Het is overigens niet de bedoeling om de indruk te wekken dat brontekstgerichte vertaalstrategieën geprefereerd moeten worden boven doeltaalgerichte strategieën bij het vertalen van jeugdliteratuur. Het verschil in gebruik tussen de verschillende strategieën maakt vooral inzichtelijk dat elk CSE een andere benadering vereist en dat vertalers in dit corpus vaker hebben geopteerd voor een strategie die de connotatie met de vreemde cultuur behoudt.

Een bevinding uit dit onderzoek die van te voren niet was geanticipeerd was het feit dat er relatief weinig cultuurspecifieke elementen waren verwerkt in de historische boeken uit het corpus. Er is gecontroleerd of de tijdsafstand tot de historische periode waarin het boek zich afspeelt een rol speelde in de hoeveelheid CSE's die werden aangetroffen in het boek. Dit bleek niet het geval. Wel werd in het corpus van de leeftijdscategorie 12-15 jaar minder CSE's aangetroffen dan in het corpus van de leeftijdscategorie 15-19 jaar. Een mogelijke verklaring hiervoor zou zijn dat teksten voor een

jonger lezerspubliek over het algemeen weinig CSE's bevat om de toegankelijkheid te vergroten. Het verschil tussen de twee leeftijdscategorieën was echter niet groot genoeg om te kunnen concluderen dat in teksten voor jongere lezers inderdaad minder CSE's worden verwerkt. Een andere reden zou nog kunnen zijn dat schrijvers van historische romans überhaupt weinig CSE's toevoegen aan het verhaal. Zoals eerder al vastgesteld is binnen het historische genre de historische avonturenroman het populairst en ook de boeken uit het corpus kunnen grotendeels tot dit subgenre worden gerekend. In de avonturenromans spelen het plot en spanningsopbouw meestal een centrale rol en is uitgebreide aandacht voor de culturele context wellicht ondergeschikt. De aanname was dat in historische roman juist veel aandacht wordt besteed aan culturele verwijzingen om de culturele context van de desbetreffende periode meer tot leven te laten komen voor de lezer. Schrijvers hebben hiervoor echter meer middelen tot hun beschikking dan enkel CSE's; zij kunnen bijvoorbeeld gebruikmaken van beschrijvingen van de omgeving, gebouwen, gerechten, kledingstukken etc. zonder hier een cultuurspecifieke term voor te gebruiken. In dat opzicht zijn er dus meerdere verklaringen aan te wijzen voor het feit dat niet voor elke CSE-categorie voldoende data is gevonden voor een uitgebreide vergelijking. Om bovenstaande aannames te staven zou echter wel vervolgonderzoek moeten plaatsvinden met een groter corpus en verschillende soorten genres en wellicht ook een bredere toepassing van wat als CSE kan worden beschouwd, zoals hierboven genoemde beschrijvingen.

In ieder geval heeft het onderhavige onderzoek een aantal vragen opgeroepen voor vervolgonderzoek. Is het bijvoorbeeld een eigenschap van kinder- en jeugdliteratuur dat er minder CSE's in worden verwerkt dan in volwassenenliteratuur en geldt dit ook voor historische romans? In welke mate wordt in volwassenenliteratuur gebruik gemaakt van de vertaalstrategieën kernvertaling en naturalisering? Ook interessant is de vraag of de manier waarop vertalers (CSE's in) jeugdliteratuur benaderen is veranderd ten opzichte van de vorige eeuw(en) en ook ten opzichte van kinderliteratuur. Voor het beantwoorden van dergelijke vragen zullen uitgebreidere corpora moeten worden samengesteld. De resultaten en operationalisering van onderhavig onderzoek bieden hopelijk een opstapje naar meer onderzoek specifiek gericht op jeugdliteratuur binnen het brede veld van de kinder- en jeugdliteratuur.

Literatuurlijst

- Adamson, L.G. (1994). *Recreating the past: a guide to American and world historical fiction for children and young adults*. Westport/Londen: Greenwood Press.
- Aixelá, J.F. (2010). Cultuurspecifieke elementen in vertaling. In T. Naaijken, C. Koster, H. Bloemen en C. Meijer (Reds.), *Denken over vertalen* (pp. 189-196). Nijmegen: Vantilt.
- Heimeriks, N. en Toorn, W. van. (1989). *De hele Bibelebontse berg*. Amsterdam: EM Querido's Uitgeverij B.V.
- Butler, C. (2017). Counterfactual historical fiction and the role of 'Branch Points'. In C. Beauvais en M. Nikokajeva (Reds.), *The Edingburgh companion to children's literature* (pp. 179-193). Edingburgh: Edingburgh University Press.
- Cart, M. (2016). *Young adult literature: from romance to realism* (3e ed.). Chicago: American Library Association.
- Coats, K. (2010). Young adult literature: growing up, in theory. In S. Wolf, K. Coats, P.A. Enciso en C. Jenkins (Reds.), *Handbook of research on children's and young adult literature* (pp. 315-329). New York/Londen: Routledge.
- Coillie, J. Van (1999). Leesbeesten en boekenfeesten. Leuven: Davidsfonds/Infodok.
- . (2006). Character names in translation: a functional approach. In J. Van Coillie en W.P. Verschuere (Reds.), *Children's literature in translation* (pp. 123-140). Manchester: St. Jerome Publishing.
- Coillie, J. Van, en Verschuere, W.P. (2006). *Children's literature in translation*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Chesterman, A. (2010). Vertaalstrategieën: een classificatie. In T. Naaijken, C. Koster, H. Bloemen en C. Meijer (Reds.), *Denken over vertalen* (pp. 153-172). Nijmegen: Vantilt.
- Fisher, J. (2004). Historical fiction. In Peter Hunt (Red.), *International companion encyclopedia of children's literature* (2e ed, Vol I)(pp. 490-498). Abingdon/New York: Routledge.
- Frank, H.T. (2007). *Cultural encounters in translated children's literature*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Ghesquière, R. (2009). *Jeugdliteratuur in perspectief*. Leuven/Den Haag: Acco.
- Ghesquière, R., Joosen, V., Lierop-Debrauwer, H. van (2014). *Een land van waan en wijs: geschiedenis van de Nederlandse jeugdliteratuur*. Amsterdam/Antwerpen: Atlas Contact.
- González-Cascallana, B. (2006). Translating cultural intertextuality in children's literature. In J. Van Coillie en W.P. Verschuere (Reds.), *Children's literature in translation* (pp. 97-110). Manchester: St. Jerome Publishing.
- Grenby, M.O. (2014). *Children's literature*. Edingburgh: Edingburgh University Press.

- Grit, D. (2010). De vertaling van realia. In T. Naaijken, C. Koster, H. Bloemen en C. Meijer (Reds.), *Denken over vertalen* (pp. 189-196). Nijmegen: Vantilt.
- Groot, J. De (2010). *The historical novel*. Abingdon/New York: Routledge.
- Hastings, A.W. (1999, 24 maart). *Toward a theory of historical fiction for children* [Paperpresentatie].
The Third Biennial conference on modern critical approaches to children's literature,
Nashville, Tennessee, Verenigde Staten.
- Hofman, T. (1983) Historische verhalen. *Lexicon van de jeugdliteratuur 1*, 1-6.
- Holmes, P. (2014). De brug bij Bommel herbouwen. In T. Naaijken, C. Koster, H. Bloemen en C. Meijer (Reds.), *Denken over vertalen* (pp. 189-196). Nijmegen: Vantilt.
- Hunt, P. (1999). *Understanding children's literature*. New York: Routledge.
- Hunt, P. (2004). *International Companion Encyclopedia of Children's Literature* (2e ed.)(Vol. 1).
Londen/New York: Routledge.
- Joosen, V. (2019). Te kinderachtig voor de kinderen? Leeftijdsnormen in jeugdliteratuur digitaal
onderzocht. *Vooy's* 37(3), 18-29.
- Kamp, I., Jong-Slagman, J. de, en Duijvenboden, P. van. (2019). *Jeugdliteratuur en didactiek: handboek voor vo en mbo*. Bussum: Uitgeverij Coutinho.
- Lathey, G. (2011). The Translation of Literature for Children. In K. Malmkjær en K. Windle (Reds.), *The Oxford Handbook of Translation Studies* (pp. 198-213). Oxford: Oxford University Press.
- Leppihalme, R. (1997) *Culture bumps: an empirical approach to the translation of allusions*.
Clevedon/Bristol/Toronto: Multilingual Matters.
- Lesnik-Oberstein, K. (1999). Essentials: what is children's literature? What is childhood? In Peter Hunt (Red.), *Understanding children's literature* (pp. 15-29). New York: Routledge.
- Loponen, M. (2009). Translating Irrealia —Creating a Semiotic Framework for the Translation of
Fictional Cultures. *Chinese Semiotic Studies* 2, 165-175.
- Makowska, K. (2019). Young adult literature in translation: the state of research. *Beyond Philology*
16(4), 179-194.
- Newmark, P. (1988). *A Textbook of Translation*. Hertfordshire: Prentice Hall International.
- Nikolajeva, M. (2004). Narrative theory and children's literature. In P. Hunt (Red.), *International companion encyclopedia of children's literature* (2e ed.)(Vol. 1). Londen/New York:
Routledge.
- Nilsen, A.P. en Donelsen, K.L. (2009). *Literature for Today's Young Adults*. New York: Pearson.
- Oittinen, R. (2006). No Innocent Act: On the Ethics of Translating for Children. In J. van Coillie en W.P. Verschueren (Reds.), *Children's literature in translation* (pp. 35-46). Manchester: St. Jerome Publishing.
- O'Sullivan, E. (2005). *Comparative children's literature*. Abingdon/New York: Routledge.

- . (2010). *Historical dictionary of children's literature*. Lanham: Scarecrow Press.
- Pattee, A. (2017). Between Youth and Adulthood: Young Adult and New Adult Literature. *Children's literature association quarterly* 42(2), 218-230.
- Postema, M. (2010). Coming from America: Young Adults in de letteren. *Filter* 17(1), 48-51.
- Queiroga, M. G. de, en Fernandes, L. P. (2016). Translation of Children's Literature. *Cadernos de Tradução* 36(1), 62-78.
- Rahn, S. (1991). An evolving past: the story of historical fiction and nonfiction for children. *The Lion and the Unicorn*, 15(1), 1-26.
- Ros, B. (2010). Young adult: genre of leeftijdscategorie? *Literatuur zonder leeftijd* 24, 9-17.
- . (2014). Het verleden als vehikel voor het heden. Historische jeugdboeken. In R Ghesquière, V. Joosen, H. van Lierop-Debrauwer (Reds.), *Een land van waan en wijs: geschiedenis van de nederlandse jeugdliteratuur* (pp. 280-310). Amsterdam/Antwerpen: Atlas Contact.
- Shavit, Z. (1981). Translation of children's literature as a function of its position in the literary polysystem. *Translation Theory and Intercultural Relations* 2(4), 171-179.
- Tabbert, R. (2002). Approaches to the Translation of children's literature: a review of critical studies since 1960. *Target* 14(2), 303-351.
- Townsend, J.R. (1977). *Written for children: an outline of English-language children's literature*. Harmondsworth: Penguin Books.

Literatuurlijst corpus

- Barrett, T. (2000). *Anna of Byzantium*. Random House USA Inc.
- . (2002). *Anna, prinses van Byzantium* (Josée Westrik, Vert.). Callenbach.
- Gardner, S. (2007). *The red necklace: a story of the French revolution*. Penguin Group.
- . (2008). *De rode halsketting*. (T. Veldkamp, Vert.). Van Goor.
- Gregory, P. (2012). *Changeling*. Simon & Schuster, Inc.
- . (2014). *Het Wisselkind* (Niels van Eekelen, Vert.). Deltas.
- Gratz, A. (2016). *Projekt 1065*. Scholastic US.
- . (2017). *Projekt 1065*. (Carla Hazewindus, Vert.). Kluitman.
- Lee, Mackenzi (2017). *The gentleman's guide to vice and virtue*. HarperCollins Publishers Inc.
- . (2020). *De grand tour van Henry Montague* (Merel Leene Vert.). Blossom Books.
- Leininger Craven. T. (2015). *Alone, yet not alone*. Zondervan.
- . (2014). *Toch ben ik niet alleen* (Th. Van Eijzeren, Vert.). De Banier Uitgeverij.
- Press Wulf, L. (2011). *Crusade*. Bloomsbury Publishing PLC.
- . (2011). *Kruistocht* (Hannie Tijman, Vert.). Callenbach
- Rosoff, M. (2009). *Niemandsbuid* (Jenny de Jonge, Vert.). Moon.
- . (2009). *The bride's farewell*. Penguin Books.
- Sutcliff, R. (2011). *The eagle of the ninth*. Oxford University Press.
- . (2010). *De adelaar van het negende* (Miep Diekmann, Vert.). Leopold.
- Zusak, M. (2015). *De boekendief* (31^e druk). The house of Books.
- . (2016). *The book thief*. Alfred A. Knopf.

BIJLAGE A: Overzicht van corpus

15-19 jaar						
Auteur	Titel BT	Publicatie BT	Titel DT	Vertaler	Publicatie DT	Tijdsperiode (en plaats)
Zusak, Markus	The book thief	2005	De boekendief	AnneMarie Lodewijk	2015 (31e druk)	WOII (Duitsland)
Rosoff, Meg	The bride's farewell	2009	Niemand's bruid	Jenny de Jonge	2009	19 ^e eeuw (Engeland)
Lee, Mackenzi	The gentleman's guide to vice and virtue	2017	De grand tour van Henry Montague	Merel Leene	2020	18 ^e eeuw (Europa)
Gregory, Philippa	Changeling	2012	Wisselkind	Niels van Eekelen	2014	1453 (Italië)
Sutcliff, Rosemary	The eagle of the ninth	1954	De adelaar van het negende	Miep Diekmann	2010 (bewerking vert. 1965)	2 ^e eeuw na Chr. (Engeland)
12-15 jaar						
Auteur	Titel BT	Publicatie BT	Titel DT	Vertaler	Publicatie DT	Tijdsperiode (en plaats)
Gratz, Alan	Projekt 1065	2016	Projekt 1065	Carla Hazewindus	2017	WOII (Berlijn)
Gardner, Sally	The red necklace	2007	De rode halsketting	Tjitske Veldkamp	2008	1795 (Frankrijk)
Leininger Craven, Tracy	Alone, yet not alone	2015	Toch ben ik niet alleen	Th. Van Eijzeren	2014	18 ^e eeuw (Amerika)
Barrett, Tracey	Anne of Byzantium	2000	Anna, prinses van Byzantium	Josée Westrik	2002	Late Middeleeuwen 1083-1153 (Constantinopel)
Wulf, Linda Press	Crusade	2011	Kruistocht	Hannie Tijman	2011	Middeleeuwen